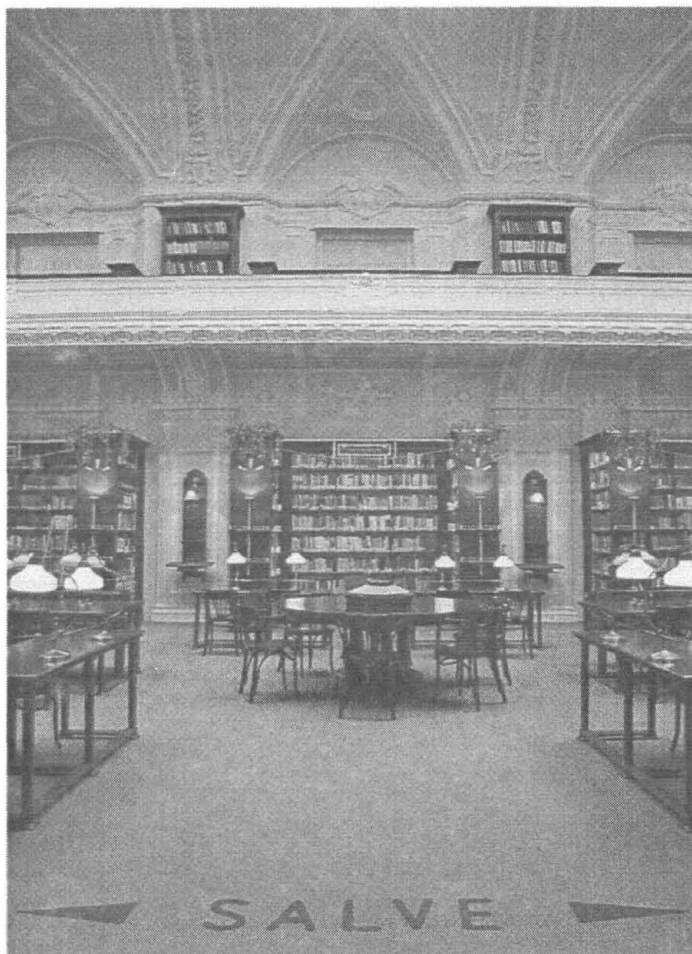

könyv
könyvtár
könyvtáros

2003
február

AZ ORSZÁGOS IDEGENNYELVŰ
KÖNYVTÁR ÉVKÖNYVE

BUDAPEST
2002

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

12. évfolyam 2. szám

2003. február

Tartalom

Könyvtárpolitika

- Csákó Beáta–Pegán Anita:** A Külügyminisztérium EU könyvtári tájékoztatói programja 3
- Bakonyi Géza:** Beszámoló a MOKKA-projekt 2002. évi fejleményeiről 14

Fórum

- Nagy Zoltán:** Milyen ismeretekkel és személyiségjegyekkel rendelkezék könyvtári területen a jó vezető? 15

Műhelykérdések

- Frank Róza:** Használóképzés – tükröben 24
- Ádám Ágnes:** Leletek a könyvtári állományban II. 30

Konferenciák

- Ekler Péter:** „Nemzedékek kézfogása” 38
- Moldován István:** Aktuális tendenciák a digitalizációban 41

Perszonália

- Györgyi Gézné Zámor Magda:** Rédey Tivadar (1885–1953) 48
- Jónás Károly:** Elhunyt Vályi Gábor, az Országgyűlési Könyvtár nyugalmazott főigazgatója 55

Könyv

- Az Országos Idegennyelvű Könyvtár évkönyve 58
- Mesegyűjtemények analitikus bibliográfiája 1945–1995 59

From the contents

Beáta Csákó–Anita Pegán: The EU-related library programme of the Department of Foreign Affairs (3);

Géza Bakonyi: Report on the developments of the MOKKA project in the year 2002 (11);

István Moldován: Current trends in digitisation (41)

Cikkeink szerzői

Ádám Ágnes, az OSZK munkatársa; *Bakonyi Géza*, a MOKKA-projekt vezetője, a Szegedi Tudományegyetem Könyvtárának főigazgató-helyettese; *Csákó Beáta*, az Országgyűlési Könyvtár munkatársa; *Ekler Péter*, az OSZK tudományos titkára; *Frank Róza*, a BDTF oktatója; *Györgyi Gézáné Zámor Magda*, író; *Jónás Károly*, az Országgyűlési Könyvtár osztályvezetője; *Moldován István*, az OSZK osztályvezetője; *Nagy Zoltán*, a Kaposvári Megyei Könyvtár munkatársa; *Pegán Anita*, az Országgyűlési Könyvtár munkatársa

Szerkesztőbizottság:

Biczák Péter (elnök)

Borostyániné Rákóczi Mária, Kenyéri Kornélia,

Poprády Géza, dr. Tóth Elek

Szerkesztik:

Győri Erzsébet, Sz. Nagy Lajos, Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: 1827 Budapest, I. Budavári Palota F épület – Telefon: 224-3791; E-mail: 3k@oszk.hu; Internet: www.ki.oszk.hu/3k

Közreadja: az Informatikai és Könyvtári Szövetség, a Könyvtári Intézet, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

Felelős kiadó: **Dippold Péter**, a Könyvtári Intézet igazgatója

Technikai szerkesztő: **Korpás István**

Nyomta az AKAPRINT Nyomdaipari Kft., Budapest

Felelős vezető: **Freier László**

Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatja a

Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

Nemzeti Kulturális Alapprogram

Terjeszti a Könyvtári Intézet

Előfizetési díj 1 évre 3600 forint. Egy szám ára 300 forint

HU-ISSN 1216-6804

A Külügyminisztérium EU könyvtári tájékoztatási programja

Magyarország EU-csatlakozási folyamatának első jelentős lépése a csatlakozási kérelem benyújtása volt. Hosszan tartó tárgyalásokat követően 1998. március 31-én ténylegesen megkezdődhetnek a csatlakozási tárgyalások az EU és Magyarország között. Az egyeztetések legfontosabb feladata az uniós joganyag (acquis) áttekintése azzal a céllal, hogy az ország milyen ütemben és milyen feltételekkel képes annak átvételére és nemzeti jogrendbe való illesztésére. Ennek eredményeként a tárgyalások idén befejeződtek, és Magyarország várhatóan 2004-től az Európai Unió teljes jogú tagjává válik. A köztes időszakban kerül sor a népszavazásra, valamint a csatlakozási dokumentum aláírására. Éppen ezért egyre fontosabb feladat a közvélemény tagságra való felkészítése és tájékoztatása annak várható következményeiről, hatásairól. Joggal vethető fel a kérdés azonban: vajon egy magyar polgár mennyit tud az Európai Unióról? A magyar lakosság körében egyre fokozódik az igény az uniós tagság előnyeinek és követelményeinek ismeretére. Az Európai Unió tagországainak stratégiai tapasztalatait figyelembe véve az egyes országok közvéleményének felkészítésében már eddig is szerepet játszottak a közkönyvtárak. Magyarországon az utóbbi években nőttön-nő a könyvtárhasználók száma. A már kiépült, jól működő, az egész ország területét lefedő hálózat könyvtáraiban elszórva megtalálhatóak voltak ugyan az EU-val foglalkozó dokumentumok, de csak decentralizáltan. Az információáramlás sem volt megfelelő. Mindemellett uniós elvárás, hogy az érdeklődőt érje el az információ és ne fordítva történjen. Mindezt figyelembe véve 2001 elején a Külügyminisztérium a kormányzat uniós közvélemény felkészítési stratégiájának keretében közkönyvtári programot indított. A program szakmai jellege miatt a minisztérium felvette a kapcsolatot az Országgyűlési Könyvtárral, az első magyarországi európai uniós letéti könyvtárat működtető intézménnyel. Együttműködési megállapodásukat 2001. augusztus 1-jén írták alá.

A Külügyminisztérium ezután pályázatot hirdetett a közkönyvtárak részére. A program célja a közkönyvtári hálózat uniós célú fejlesztése volt. Az e tárgyú állomány gyarapításához 130 000 forintos anyagi támogatást nyújtott minden egyes nyertes pályázó könyvtár részére. Az intézmények ingyenesen hozzájuthatnak a Külügyminisztérium és az Európai Bizottság Magyarországi Delegációja által támogatott kiadványokhoz. Emellett a könyvtáros kollégák szakmai továbbképzéseken és konferenciákon bővíthették tudásukat az Európai Unióról. A pályázaton azon települések városi és községi könyvtárai vehettek részt, ahol nem működik Európai Információs Pont, mivel a cél az ország minden régiójának megfelelő információkkal való ellátottsága. A pályázatra 101 pályázati dokumentáció érkezett. A támogatást 30 pályázó nyerte el. További 19 rendkívül színvonalas pályázó könyvesomagot kapott.

Dr. Szájer József, az Európa Integrációs Ügyek Bizottságának akkori elnöke és dr. Csejtei István, a Külügyminisztérium Európai Politikai Kapcsolatok Főosztályának vezetője nyitotta meg 2001. november 6-án a közkönyvtári programot az Országgyűlési Könyvtárban. Ezen az alkalmon a nyertes pályázó könyvtárak vezetői, a megyei könyvtárak igazgatói és az Európai Információs Pontok képviselői vettek részt.

A közkönyvtári program részeként 2002-ben a Külügyminisztérium három alkalommal két-két napos szemináriumot rendezett a nyertes könyvtárak EU-információval foglalkozó munkatársai számára. A szemináriumok elsődleges célja a képzésben résztvevők felkészítése azokra a kérdésekre, amelyekre várhatóan számítani lehet a csatlakozási folyamat előrehaladásával és a népszavazás egyre közelebb kerülő időpontja miatt. Ezért a szervezők olyan szakembereket hívtak meg előadónak, akik mindennapi munkájukban e kérdéskörrel foglalkoznak, ezzel lehetővé téve az elméleti ismeretek átadásán túl a gyakorlati tapasztalatok megosztását is.

A szemináriumok egyértelműen megmutatták az uniós információszolgáltatással kapcsolatos magyar és idegen nyelvű adatbázisok és információs források megismerésének igényét, az azokban való tájékozódás, keresés gyakorlatának szükségét.

A program második lépéseként 2002 májusában új pályázatot írtak ki, melynek a célja a hálózat bővítése volt. Újabb 35 könyvtár csatlakozhatott a programhoz. Ők egyszeri 200 000 forint anyagi támogatást kaptak, és természetesen a képzési programban a továbbiakban részt vettek. Így 65-re nőtt a támogatott intézmények köre.

Az Integráció, információ, könyvtár címmel 2002 decemberében az Országgyűlési Könyvtár adott helyet annak a konferenciának, ahol a kormányzat és a könyvtáros szakma szemtől-szembe találkozhatott egymással. A konferencia résztvevői összefoglaló jelleggel kaptak tájékoztatást az EU-bővítéssel kapcsolatos kommunikációs feladatokról és ennek hazai résztvevőiről. Balázs Péter államtitkár nyitó beszédében hangsúlyozta, hogy Magyarország már a kilencvenes évek elejétől tudatosan készül az uniós tagságra, aminek hatására és érdekében a szükséges nagyobb horderejű változások már lezajlottak. A Külügyminisztérium továbbra is nagyon fontosnak tartja a közvélemény felkészítési programot. E programnak az egyik új állomása egy telefonos uniós információs központ, mely hamarosan mindenki számára elérhetővé válik. Thomas Glaser, az Európai Bizottság Magyarországi Delegációjának kommunikációs és információs osztályvezetője összefoglalta a Bizottság elképzeléseit és célkitűzéseit a közvélemény tájékoztatásával kapcsolatban. Az Európai Bizottság 2000 májusában meghirdetett Bővítési Kommunikációs Stratégiájáról, annak szerepéről, jelentőségéről beszélt. Ezzel kapcsolatban felhívta a figyelmet arra, hogy a közvélemény felkészítése nem csak a tagságra váró államok feladata, hiszen a tagállamok állampolgárait is „megilleti” a bővítéssel kapcsolatos információhoz, tájékoztatáshoz való jog. Glaser úr külön kiemelte a civil kapcsolatok szerepét és lehetőségeit a kommunikációs folyamatban, és örömmel üdvözölte az EU Kommunikációs Közalapítvány néhány napja megtartott első közgyűlését. Skaliczki Judit, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Könyvtári Osztályának vezetője a könyvtárak információáramlásban betöltött egyre növekvő szerepéről beszélt. A könyvtárak feladata az infor-

mációhoz való hozzáférés biztosítása, az esélyegyenlőség megteremtése, valamint a kulturális örökség védelme. A könyvtár információáramlásban betöltött szerepének egyik szelete az uniós információszolgáltatás. Éppen ezért a szakma Magyarországon is megfogalmazta az ezzel kapcsolatos stratégiai céljait egy ún. küldetésnyilatkozat formájában, figyelembe véve a Maastrichti Szerződés 151. cikkelyét. A 2007-ig megoldandó feladatok között szerepel többek között: a minőségi szolgáltatás és az ezzel kapcsolatos megfelelő környezet megteremtése, a könyvtárosok nagyobb mértékű társadalmi elfogadtatása, a hozzáférés-biztonság és a tartalomszolgáltatás növekvő igényének való megfelelés, a szöveges adatbázisok országos licencének megoldása, a határon túliakkal való együttműködés, a nem nyilvános könyvtárak (pl. kutatói, intézeti könyvtárak) fejlesztése, a regionális és koordinációs feladatok, a mozgókönyvtári rendszer kialakítása, a könyvtárosi életmódja vonzóbbá tétele. A témáról kapcsolódva Erényi István (Informatikai és Hírközlési Minisztérium) előadásában kiemelte az Európai Bizottság információs társadalommal kapcsolatos kezdeményezését, amivel először a 2000-ban, Lisszabonban megrendezett rendkívüli EU-csúcs foglalkozott. A program, amely tíz kiemelt területre összpontosít, eEurope néven vált ismertté. Az Európai Bizottság Magyarországi Delegációjának részéről Koreny Ágnes a Delegáció kommunikációs stratégiája belső és külső céljainak, feladatainak ismertetése mellett a könyvtárosok képzésével, továbbképzésével kapcsolatos feladatok hangsúlyosságáról beszélt. A Delegáció ebben a tevékenységben a jövőben komoly szerepet is vállal, hiszen az Enlargement DG-től (Bővítési Főigazgatóság) kapott 28 000 euró 20 könyvtáros brüsszeli tanulmányútjának költségeit fogja fedezni. A konferencián több könyvtárnak volt lehetősége a bemutatkozásra. A különböző típusú könyvtárakban dolgozó kollégák előadásai, az egyedi példák megismerése lehetővé tette, hogy könnyebben tájékozódjunk az EU-információval foglalkozó intézmények között, áttekinthetőbbé váljanak a célok, az ezzel kapcsolatos lehetőségek, feladatok és célok.

A sikeres program tehát folytatódik! 2003-ban Budapesten kettő, régióként hat továbbképzés lesz. A Külügyminisztérium a hálózat bővítését is tervezi. A programban résztvevő könyvtárak nagyban hozzájárulnak a magyar lakosság európai uniós állampolgárságra való felkészítésében.

* * *

BESZÉLGETÉS TORMÁSSY ZSUZSÁVAL a Külügyminisztérium munkatársával, a közvélemény-felkészítő program közkönyvtári programjának vezetőjével, aki jelentős szerepet vállalt ennek a pályázatnak a kidolgozásában és sikeres működésében

– *Mi volt a Külügyminisztérium célja, elképzelése a pályázattal, miért éppen a könyvtárakat, a könyvtáros társadalmat célozta meg?*

– Részben a kommunikációs stratégia több évi eredményeként, részben a fokozódó érdeklődés okán is különböző könyvtáraktól többirányú kezdeményezés érkezett a Külügyminisztériumba az integrációra vonatkozó publikációk, kiadványgyűjtemények beszerzésére, kialakítására, jelezve, hogy a könyvtárak felis-

mérték az uniós ismeretanyag terjesztésének jelentőségét, s egyben azt is, hogy a könyvtárak hathatós segítséget tudnak és akarnak nyújtani.

A cél – szorosan kapcsolódva a közvélemény-felkészítés folyamatához – az ún. rurális társadalom közvetlen elérése, a speciális célcsoportokhoz való direkt kapcsolat kialakítása volt. Vagyis hogy az ország minden régiója megfelelő módon legyen ellátva olyan dokumentumokkal (publikációkkal, könyvekkel és CD-ROM-okkal), amelyek általános és szakirányú ismereteket tartalmaznak az Európai Unióról, valamint Magyarország integrációjának lehetséges és várható körülményeiről, s ezek az ismeretek mindenki számára könnyen hozzáférhetőek legyenek.

A már integrálódott tagországok stratégiai tapasztalatait ismerve, valamint azt a tényt figyelembe véve, hogy az országos közkönyvtári hálózat hagyományosan kiépült, jól működik, az egész ország területét lefedi, adott a hozzá tartozó szellemi, szakmai és infrastrukturális kapacitás, dolgoztuk ki a közvélemény felkészítésében jelentős szerepet vállaló közkönyvtárak részére a Külügyminisztérium könyvtári projektjét.

A közkönyvtárak segítségére számítva figyelembe vettük azt is, hogy a könyvtárak helyzete, szerepe az információs társadalomban jelentősen megváltozott. Miután a könyvtárosok személyes élő kapcsolatban állnak településük, régiójuk lakosságával, kiemelkedő szerepük van az információáramlásban. Ők azok, akik tevékenyen részt vesznek pl. a helyi médiák, helyi újságok szerkesztésében, rendezvények, kiállítások lebonyolításában, ami szintén egy kézzelfogható, világos és egyértelmű módja az uniós információ célközönséghez való direkt és ezáltal sikeresebb eljuttatásához.

A másik célja a pályázatnak az volt, hogy megtaláljuk és bevonjuk a hazai könyvtáros szakmát az uniós információk terjesztésének folyamatába. Többek között ezért is került megrendezésre 2002 novemberében az Országgyűlési Könyvtárban „Integráció–információ–könyvtár” címmel az a konferencia, amely a szakma integrációs tevékenységének összefogását, összehangolását szolgálta, egyúttal biztosítva a tapasztalatszerzés és megosztás lehetőségét.

– A pályázatot 2001-ben hirdette meg első alkalommal a Külügyminisztérium. Milyen eredménnyel zárult ez, voltak-e visszajelzések?

– A beérkezett pályázatok mennyisége és minősége igazolta a reményünket, hogy a könyvtárak intenzív bevonása a közvélemény uniós tájékoztatásában sikeres megoldás, jól működő információs csatorna lehet. A hosszú előkészítési folyamat tehát meghozta az eredményt, az első visszajelzések egyértelműen pozitívak voltak. Ezt egyébként a számok is mutatják, hiszen annak ellenére, hogy a pályázati kiírás csak egyetlen egy helyen, a Kataliszen jelent meg – tehát az információ eléggé korlátozott módon volt hozzáférhető –, meglepően sok pályázat érkezett. Ez pontos számokkal alátámasztva: a 30 meghirdetett helyre 101 munkaanyag érkezett.

A pályázatok olvasása nagy örömet jelentett számunkra, mert világosan kiderült, hogy értjük egymás elképzeléseit, szándékát, a pályázó könyvtárak egyértelműen látják feladatukat és szerepüket az uniós információk közvetítésének folyamatában. Örültem annak, hogy mindnyájan úgy érezzük, a könyvtárak szerepe az információs társadalomban jelentősen megváltozott, már nem a felhasználó feladata megkeresni a számára fontos információt, hanem az információnak kell megtalálnia a felhasználót. Ebben a folyamatban pedig a könyvtárak közvetítő szerepe vitathatatlan.

– *A csatlakozási folyamattal kapcsolatosan sokszor említik a tényt, hogy például gazdasági vagy infrastrukturális szempontból a keleti országrész megyéi kevésbé vannak jó helyzetben, mint a nyugati megyék. Vajon így van-e ez az információellátottság szempontjából is? Volt-e olyan tapasztalat, hogy a keleti megyék jobban érdeklődtek a pályázat iránt?*

– Igen, azt hiszem a keleti megyékben lévő könyvtáraktól ez a nagyobb érdeklődés valóban jól látható volt első alkalommal (2001-ben!). Ennek oka valószínűleg az, hogy a nyugati megyék – közelebb lévén egy uniós tagállamhoz – közelebb vannak az információkhoz is. Sőt talán az még fontosabb, hogy számukra az általános információkon túl a gyakorlati tapasztalatok megszerzése is lényegesen könnyebb. A tavaly kiírt pályázatra beérkezett anyagok viszont már kevésbé mutatták az azt megelőző év gyakorlatát; úgy tűnik, 2002-re földrajzi vonatkozásban kiegyenlítődött az érdeklődők köre.

– *2002-ben a pályázatok elbírálása során számomra úgy tűnt, hogy soha sem fogunk végezni ekkora mennyiségű munkaanyaggal.*

– Igen, a második pályázati év még sikeresebbnek mondható, hiszen a pályázók száma tovább emelkedett: 167 – jobbnál jobb – pályaműről kellett döntenünk. Igaz, a pályázati kiírás is jóval több helyen jelent meg, a Katalist mellett a Könyvtári Levelező/lapban, a Pályázati Figyelőben valamint a KÜM és az OGYK honlapján is.

– *Említette a pályázatok elbírálását. Milyen tapasztalatai voltak a munkaanyagok tartalmát illetően? Milyen prioritásokat vettek figyelembe az értékelés során?*

– A választás 2002-ben ugyanolyan nehéz volt, mint az azt megelőző évben, sőt! A munkaanyagok mindegyike olyan magas színvonalú tájékozottságot és elhivatottságot mutatott, hogy a döntés valóban nem volt könnyű, ezért úgy döntöttünk, hogy 30 helyett 35 könyvtár kaphat támogatást uniós különgyűjtemény kialakítására, ill. bővítésére. Az elbírálás során elsősorban azt vettük figyelembe, hogy a klasszikus könyvtárhasználat mellett mely könyvtárak vállaltak információterjesztő tevékenységet (előadások, vetélkedők szervezése, uniós híryanag közlése a helyi médiákban). További szempont volt, hogy a területi arányosság és a pályázatok nagy száma miatt bizony a formai követelményeket is szigorúbban kellett figyelembe vennünk. A tapasztalat egyébként az volt, hogy a jelentkező könyvtárak szinte mindegyike valamilyen formában már rendelkezett uniós gyűjteménnyel, vagy legalábbis világosan kiderült, hogy számolnak az ilyen jellegű igények várható növekedésével. 2001-ben a győztes könyvtárak 130 eFt értékű könyvet kaptak, 2002-ben ez az összeg 150 (az előző évi nyertesek), ill. 200 eFt-ra emelkedett. 2001-ben módunk volt arra is, hogy további 30 színvonalas pályázatot küldő, de létszám fölötti könyvtár részére a Külügyminisztérium és az EU-delegáció kiadványaiból válogatott könyvesomagot küldjünk.

– *Úgy tudom, hogy 2003-ban még nem jelent meg újabb pályázati kiírás, az április 12-ei népszavazás viszont már nagyon közel van. Tervezik-e idén is a pályázat megismétlését?*

– Nagyon remélem, hogy igen, de a kiírás pontos időpontját még nem tudom megmondani.

A pályázatot kiegészíti egy ugyanolyan gyakorlati jellegű képzés is, amelynek keretében a tavalyi évben négy alkalommal 2-2 napos szakmai tanfolyamon vettek részt a nyertes könyvtárak dolgozói.

A képzéseknek a célja az volt, hogy az általános uniós ismereteken túl tájékoztatást adjunk további aktuális és szakirányú kérdésekről is. A tájékoztatás színvonalának emelése érdekében kommunikációs tréninget szerveztünk. A legutóbbi, novemberi képzés során az internetes adatbázisok gyakorlati elérhetőségét is beépítettük a tematikába. Azonban a továbbképzésnek ezt a részét a továbbiakban egy kicsit át kell gondolnunk, ugyanis azzal a problémával kellett szembesülnünk, hogy a könyvtárosok internetes keresésben való felkészültsége különböző szinten van, ezért meg kell találnunk azt a közös alapot, amely mindenki számára elérhetővé, így hasznosíthatóvá válhat.

– *Fontosnak tartja-e a KÜM, hogy valamilyen formában ellenőrizze a nyertes könyvtárak uniós információáramlásban betöltött szerepét és a vállalt feladatok megvalósulását?*

– Igen, de ezzel együtt örömmel vettük észre, hogy maguk a könyvtárak azok, akik folyamatosan visszajeleznek a munkájukkal kapcsolatos sikerekről. Így számtalan összefoglaló, fotó vagy a helyi sajtóban megjelent cikk másolata kerül el hozzánk a könyvtárak által rendezett uniós rendezvényekről, kiállításokról tájékoztatva. És természetesen nagyon sok meghívást is kapunk, ahol sok esetben előadóként is számítanak ránk. A KÜM honlapján rövidesen tájékoztató jelenik meg a könyvtári program tevékenységéről és programjairól, valamint lehetőség nyílik arra is, hogy az ún. „EU VONAL” honlapon is megjelenjenek a különböző vidéki rendezvények.

– *Novemberben, az Országgyűlési Könyvtárban megrendezett konferencián elhangzott, hogy a KÜM elkészítette a pályázat arcuattervét is.*

– Igen, elkészült az ex libris, amely egyébként nagy hasonlóságot mutat a kormányzati kommunikációs stratégiából évek óta ismert logóhoz. Ez minden, a könyvtári program keretében beszerzett könyvben megjelenik ezentúl. Két plakát tájékoztat továbbá ennek a könyvtári projektnek létéről, egyben felhívja a figyelmet a könyvtárakban szerezhető információk lehetőségére.

– *Köszönöm szépen az interjút, és sok sikert kívánok a további munkához! (Cs. B.)*

* * *

BESZÉLGETÉS DR. SKALICZKI JUDITTAL, a NKÖM Közgyűjteményi Főosztálya Könyvtári Osztályának vezetőjével a Külügyminisztérium közkönyvtári programjáról és a könyvtárügy helyzetéről az EU-csatlakozás tükrében

– *A Külügyminisztérium közkönyvtári programja 2001 második felében indult. Mi a véleménye erről a kezdeményezéséről?*

– Ez valóban remek program. A Külügyminisztérium a könyvtárakat általa valóban arra használja, amire valók. Arra, hogy információkat adjanak – ebben az eszt-

ben az Európai Unióról. Úgy gondolom, hogy minden közkönyvtár már most képes információszolgáltatásokat nyújtani az állampolgároknak az EU-ról. Ennek a munkának a fejlesztésében segíti őket a program. Ez nagyon fontos, hiszen az EU-csatlakozás nem a nemzetek csatlakozása, hanem az állampolgároké.

– *A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma hogyan támogatja a könyvtárakat ebben a csatlakozási folyamatban?*

– A 2003–2007-es új stratégiai fejlesztési tervben kiemelt szerepe van a könyvtárak EU-csatlakozás következtében történő fejlesztésének. Egyfelől fontos, hogy a könyvtárakban ténylegesen minden információ hozzáférhető legyen, amely fontos lehet az állampolgároknak. Ez megfelelő adatbázisokat, dokumentumokat, számítástechnikai felszereltséget jelent. Másfelől EU-konform szolgáltatás kialakítását jelenti, melyet a minőségfejlesztésen és minőségbiztosításon keresztül akarunk elérni. Ennek érdekében tanfolyamokat szervezünk, ahol azokat a módszereket sajátíthatják el a könyvtáros kollégák, melyekkel a felhasználó igényeit a legmesszebbmenőkig ki lehet elégíteni. Így intézményeink olyan szolgáltatásokkal rendelkeznek majd, melyek kompatibilisek a tagországok könyvtáraiéval. Ennek a témának egy külön projektje a „Könyvtári minőségfejlesztés 21”. Ez direkt arra szól, hogy a módszertani és technikai dolgokat megtanulják a könyvtárosok. Minden fejlesztés célja – legyen az telematikai fejlesztés vagy a dokumentumállomány fejlesztése –, hogy a könyvtárak minél fejlettebbek legyenek, és elmondhassuk, hogy méltó egy EU tagország könyvtárához. Ehhez a fejlesztési programhoz kapcsolódnak az NKÖM pályázatai.

– *Honnan értesülnek a könyvtárak a pályázati lehetőségekről?*

– A sajtóból és a minisztérium honlapjáról. Az 1997. évi CXL. törvény 3. fejezete – mely a nyilvános könyvtári ellátásról szól – lehetőséget nyújt arra, hogy különböző könyvtári feladatokhoz központi támogatást biztosítsunk. Ezt a központi támogatást kapják meg a pályázatok nyertesei.

– *Milyen témákban lehet pályázni?*

– A telematikai információs infrastruktúra, illetve a számítástechnikai háttér fejlesztésére kiírt pályázatoknak köszönhetően tényleg egészen más szinten vannak a könyvtárak, mint néhány éve voltak. Érdekeltségnövelő pályázatunk egyfajta kiegészítő támogatás azoknak a könyvtáraknak, melyeket a fenntartó támogat egy bizonyos célra, bizonyos összeggel. Korszerű könyvtárak címmel – mely pályázatnak jövőre más lesz a neve – olyan átalakításokra szánunk támogatást, melyek által mozgásszerűltek számára is használható lehet egy könyvtár. Az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer meghívásos pályázat. 54 könyvtár a tagja. Nekik különböző fejlesztési célokra adunk pénzt.

– *Mennyire érvényesül az esélyegyenlőség ezekben a pályázati lehetőségekben?*

– 3400 könyvtár van Magyarországon. 3400 könyvtárnak nem lehet pályázatot kiírni, mert annyira elaprózódna az összeg, hogy az nem lenne hasznos egyik intézménynek sem. Eddig a nagykönyvtáraknak volt prioritása, 2003-ban viszont a közösségi könyvtárakat szeretnék fejleszteni, ezeknek lesz elsőbbsége. Ennek tükrében azt gondolom, hogy az esélyegyenlőség és a demokrácia – a közhelyes megfogal-

mazáson kívül – ténylegesen megvalósul. Az elképzelés végeredményben az, hogy az úgynevezett fehér foltok megszűnjenek, és megteremtjük a lehetőségét annak, hogy ne legyen egy vidéki ember könyvtárhasználati lehetősége korlátozottabb, mint egy nagyvárosié. Ez nyilván sokéves, de elérhető program.

– *Hogyan látja az egyén, azaz a könyvtáros presztízsének alakulását a csatlakozási folyamat során?*

– Egyrészt sokat jelentett a 2002 szeptemberi fizetésemelés. Visszajelzéseink vannak arról, hogy míg pár éve a multinacionális cégek elszívták a munkacrót, most visszaáramlás kezdődött meg. De ez nyilvánvalóan csak az érem egyik oldala. A közgyűjteményekben dolgozóknak kell egyfajta olyan társadalmi presztízs, mely a munkájuk megbecsüléséből fakad. Ez politikai döntések eredménye is lesz. Véleményem szerint az EU-csatlakozás pozitívan befolyásolja majd ezt a folyamatot. Kulturális programjai közül ugyanis kiemelt szerepe van a kulturális örökség védelmének, hozzáférhetővé tételének, bárki számára való biztosításának. A digitalizálás jelentősége fokozatosan növekszik, mivel így válhat bárki számára bárholnán hozzáférhetővé az információ. Ha mindez kiemelt program lesz az EU-ban, akkor óhatatlanul megnő azoknak a társadalmi presztízsze, akik ezzel a dologgal foglalkoznak.

– *Tehát a jövőkép pozitív és optimizmusra lehet okunk.*

– Optimizmusra ebben az esetben a tények adnak okot. Elkészült a 2003–2007-es könyvtári stratégiai fejlesztési terv. Új célok kerültek bele az EU-csatlakozással kapcsolatban, de a jövőkép és a küldetésnyilatkozat nem változott meg, hiszen 1997-ben egy 10 éves programunk kezdődött meg. Ennek a jövőképnek a fókuszában az áll, hogy a könyvtár a tudásalapú társadalom alapintézménye. A tudásalapú társadalom – melynek a megvalósítása a szándék – csak akkor fog létrejönni, ha a könyvtárnak mint a tudás megszerzése helyének nagy szerepe lesz. A tudásalapú társadalom több, mint az információs társadalom, hiszen ez a strukturált tudást jelenti, és ebben a társadalomban a tudásból innovatív eszközök készülnek. Így kell a politikának és a gazdaságnak is a könyvtárral foglalkozni. Ehhez a jövőképhez van egy küldetésnyilatkozat: az információ bárki számára bármikor bárholnán hozzáférhetővé kell tenni, bármi fajta korlátozás nélkül. Ez nagyon tág, de pontos meghatározás. Azt jelenti, hogy senkit nem lehet kizárni az információhoz jutás jogából akkor sem, ha például földrajzilag hátrányos helyzetű településen él vagy fogyatékos. Ezen a módon kell biztosítani – az általad előbb is említett – demokráciát és esélyegyenlőséget. (P. A.)

Csákó Beáta–Pegán Anita

Beszámoló a MOKKA-projekt 2002. évi fejleményeiről*

A MOKKA-projekt 2002 január elsejével került az OSZK-ba. Ekkor még csak a MOKKA tesztadatbázisa működött,

- amely nem tartalmazta az összes tagkönyvtár rekordjait, s az egyes könyvtárak esetében is csak esetleges, nem ellenőrzött állományt tartalmazott;
- a szintaktikai ellenőrzés csak elvi alapvetéseket tartalmazó dokumentumként volt kidolgozva, a tényleges megvalósításra vonatkozóan kevés konkrétum volt (értsd: a tagkönyvtárak adatbázisainak sajátosságait, a tényleges munkamenetet nem vette figyelembe);
- a duplumellenőrzés ugyancsak elvi alapvetéseket tartalmazó dokumentumként volt kidolgozva, a tényleges megvalósításra vonatkozóan nem történt meg az egyes tagkönyvtárak által exportált rekordok sajátosságainak feltérképezése;
- a HUNMARC/USMARC és a USMARC/HUNMARC konverzió csak az ideális MARC-formátumokra volt kidolgozva, a tagkönyvtárak által használt formátumokat szinte teljesen figyelmen kívül hagyta a dokumentáció;
- a tagkönyvtárak feladatai és a közös katalogizálási funkciókkal kapcsolatos teendők nem voltak egyeztetve, részletes felmérés nem történt ezzel kapcsolatban;
- legfőképpen pedig: a projekt indítása óta eltelt idő alatt megváltoztak a tagkönyvtár számítástechnikai és informatikai körülményei, de ezeket a projekt vezetése figyelmen kívül hagyta (pl. külön át kellett volna gondolni a közös katalógus kialakításának a lehetőségeit a magyar viszonyok között, s csak eztán kidolgozni a közös katalogizálási, illetve az ODR-funkciók megvalósíthatósági tervét).

Mindezeket korrigálandó 2002-ben a következő feladatokat végeztük el:

A) Általánosságban

- A tagkönyvtárak igazgatóival, informatikusaival és katalogizálóival egyeztetünk az eddig történeteket, a várható tennivalókat.
- Minden nagyobb munkafázis után újra építettük a központi adatbázist, és a „log” fájlok alapján megbeszéljük a további teendőket, a tanulságokat pedig eljuttattuk a tagkönyvtárakhoz is.

* A beszámoló a MOKKA Egyesület 2003. január 22-én tartott közgyűlésén hangzott el.

- Elősegítettük az OSZK és a NIIF közötti szerződés létrejöttét, amelynek alapján a NIIF vállalta a MOKKA adatbázisainak működtetését a NIIF egyik szerverén, illetve az üzemeltetési költségek fedezését.
- Elkészítettük a MOKKA Egyesület, az üzemeltető OSZK és a T-Systems Dataware Kft. közötti háromoldalú megállapodást, amely a további üzemeltetés és fejlesztés kereteit biztosította.
- Elkészítettük a MOKKA Egyesület és az üzemeltetést, fejlesztést végző OSZK közötti kétoldalú szerződést, amelynek alapján a tényleges munka folyik.
- Elkészítettük a MOKKA központi adatbázis még szükséges átalakításának a fejlesztési tervét.

B) A MOKKA központi adatbázisát szabályozó algoritmusokat tartalmazó dokumentumok kidolgozása

- Elkészítettük a MOKKA **besorolási** rekordjainak létrehozásához szükséges dokumentumokat. Ezek a dokumentumok tartalmazzák:
 - a besorolási rekordok működési modelljét,
 - a besorolási MOKKA-rekordok létrehozásának, illetve a tagkönyvtárak besorolási rekordjai feltöltésének követelményeit,
 - a besorolási rekordok szintaktikai ellenőrzését és duplumellenőrzését,
 - a besorolási rekordokból képzendő indexek meghatározását,
 - a besorolási rekordok karbantartásának modelljét.
- Szabályoztuk a rekordok, illetve az állományadatok törlésének módját a MOKKÁ-ban.
- Javítottuk a szintaktikai ellenőrzést leíró dokumentumokat a tagkönyvtárak katalógizálási szabályzatainak és szokásainak elemzése tükrében, és ennek alapján véglegesen szabályoztuk a központi adatbázis feltöltésekor alkalmazott algoritmust.
- Javítottuk a duplumellenőrzést leíró dokumentumokat a tagkönyvtárak katalógizálási szabályzatainak és szokásainak, illetve exportálási lehetőségeiknek az elemzése tükrében (különös tekintettel a többkötetes dokumentumokra, amelyeket a tagkönyvtárakban hatféle módon dolgoznak fel), és ennek alapján véglegesen szabályoztuk a központi adatbázis létrehozásakor és folyamatos feltöltésekor alkalmazott algoritmust.
- Tagkönyvtáranként és rendszerenként egyeztetjük a rekordok fel- és feltöltésének lehetőségeit és módját.
- Tagkönyvtáranként és rendszerenként specifikáltuk a rekordok feltöltése során alkalmazott eljárásokat.

C) A MOKKA induló adatbázisának tesztelése

Mindezek a változtatások szükségessé tették a központi adatbázis többszöri inicializálását: a tényleges problémák csak e tesztadatbázisok felépítése során derül-

hettek ki. Az első tesztadatbázis, amely már tartalmazta a szintaktikai ellenőrzés és a MARC-konverzió javított algoritmusait, áprilisra készült el. A második tesztadatbázis, amely tartalmazta az előző tesztadatbázis elemzése után javított algoritmusokat, illetve a tagkönyvtárak által exportált rekordok sajátosságait figyelembe vevő specifikációkat (karakterkonverzió, MARC-konverzió, szintaktikai és MARC ellenőrzés), augusztus elejére készült el. Ezt a verziót mutattuk be az MKE Vándorgyűlésén, és egyben ezt tettük kísérleti jelleggel elérhetővé. Az év során még kétszer kellett újraépíteni a központi adatbázist, mert újabb hiányosságokra derült fény. Ezek oka elsősorban az egyes könyvtárak rekordjainak nem megfelelő formátumú exportálása, a többkötetes rekordok duplumellenőrzésének hiányos, illetve téves meghatározása volt.

A tesztadatbázisok elemzése az alábbi szempontok alapján történt (ezt egyrészt a MOKKA munkatársai, másrészt az egyes könyvtárak szakemberei végezték):

- a betöltési rangsor figyelembe vétele,
- a betöltendő, be nem töltendő rekordok, illetve adatok, továbbá a MOKKA-rekordokhoz hozzáírandó adatok körének meghatározása,
- a szintaktikai és a duplumellenőrzés,
- a tagkönyvtárak rekordjainak azonosítására, a lelőhelyadatok bejegyzése,
- a többkötetes dokumentumok és
- a sorozatok kezelése,
- az adat-, illetve a rekordvesztesség mennyisége.

A **konverzió** két fő területét is vizsgáltuk: a karakterkonverziót és a formátumkonverziót. A formátumkonverzió MOKKA-követelményeit összehangoltuk a Corvina-rendszert alkalmazó könyvtárak formátumkonverziós követelményeivel. A konverziók vizsgálata a letöltés folyamatára is kiterjedt.

A **keresés** tesztelése a kulcsszavas és a böngésző keresés működésére, az elsődleges és korlátozó indexek tartalmának vizsgálatára terjedt ki.

Vizsgáltuk a találatok **megjelenítésének** formátumait.

Ellenőriztük a WebOPAC-**felület** képernyőinek tartalmát és működését. A sűgők szövegét egyes esetekben módosítottuk, illetve kiegészítettük, újabb sűgőket is készítettünk.

A beszámolási időszakban folyamatosan teszteltük a MOKKA tesztadatbázisainak bibliográfiai rekordjait. A tesztelés eredményeit minden alkalommal írásba foglaltuk, ezeket átadtuk a szállítónak, és rendszeres konzultációkat folytattunk vele. A szükséges javításokat elvégeztük a MOKKA szabályozási dokumentumain és algoritmusain. A szállító által végzett programmódosítások után a tesztadatbázisokat ismételten ellenőriztük. Az adatbázis működésének tesztelését tesztrekordok kidolgozásával is megkönnyítettük.

D) Javaslatok az adatbázis továbbfejlesztésére, további funkciók teljesítésére

A MOKKA tesztadatbázisainak elemzése során néhány fontos hiányosságot tártunk fel. Erről egy rövid tanulmányt készítettünk, amelynek alapján árajánlatot kértünk a szállítótól. Az árajánlat a következő főbb kérdésekre terjedt ki:

- az adatbázis minőségének javítása, a MOKKA-rekordok adattartalmának teljesebbé tétele érdekében egy olyan megoldás kidolgozása, amely a MOKKA központi adatbázisában található rekordok adatainak felülírását, bizonyos feltevételek mellett, lehetővé teszi;
- ODR-funkciók teljesítéséhez önálló állományrekordok létrehozása szabályainak kidolgozása (hosszú távú megoldás);
- alaposabb elemzéseket is lehetővé tevő statisztikai modul kidolgozása;
- állományadatok csoportos törlése.

Az árajánlatot elfogadtuk, a javítások és fejlesztések 2003 első negyedévében készülnek el. A munkát a volt MeH IKB által az OSZK-nak nyújtott célirányos támogatásból fedezzük.

Az üzemszerű működéshez szükséges lesz:

- Az egyes könyvtári rendszereknek a MOKKA központi adatbázisához való jobb illeszkedése (átjelentkezés, letöltések) érdekében a tagkönyvtárak és a rendszerük szállítójával egyeztetett új megoldások kidolgozása (a TinLib. Qtéka, HUNTEKA-rendszereket használó könyvtárak számára az ősszel megvásároltunk és installáltunk egy Mongúz szervert).
- A központi adatbázis inicializálása során készült „log” fájlok elemzése az egyes könyvtárak feldolgozást végző szakembereivel, illetve ennek alapján a MOKKA katalogizálási szabályzatának pontosítása.
- Az ODR-funkciók kidolgozása, megvalósítása a rendszert jelenleg felügyelő Debreceni Egyetem, Egyetemi és Nemzeti Könyvtár munkatársaival együtt: ODR-funkciók teljesítéséhez ODR-könyvtárak részletes lelőhelyadatai betölthetőségének vizsgálata, megvalósíthatósági terv elkészítése (rövid távú megoldás).
- „A külföldi könyvek központi katalógusa”-funkció kidolgozása az OSZK szakembereivel együtt.

Bakonyi Géza

Bár cikkeinkhez soha nem szoktunk szerkesztőségi vagy egyéb megjegyzést, bevezetést (stb.) mellékelni, ezúttal kivételt tennénk. Varga Róbert, a Kaposvári Megyei és Városi Könyvtár igazgatója leveléből idéznénk:

„...Egy munkatársam cikkét ajánlom a lapodba. Az ötletet az alábbi körülmény szülte: Amióta tanítok a főiskolán, minden évben a kollokvium feltételeként íratok a hallgatókkal egy dolgozatot Milyen ismeretekkel és személyiségjegyekkel rendelkeznek könyvtári területen a jó vezető címmel. Ezzel a címmel felvételiztem még magam is a '80-as évek közepén a Tehetséges Fiatalok vezetőképzőjébe. A dolgozatokból rengeteget tanulok, e most küldöttet viszont szeretném megosztani másokkal is. Nagy Zoltán nemcsak tanítványom, de munkatársam is. Levéltárosi múlttal rendelkezik, és a nyáron államvizsgázik könyvtár szakon. Úgy gondoltam, hogy most, igazgatóválasztások idején aktuális lenne a téma könyvtárvezetőknek és beosztottnak egyaránt. Ajánlom a szerzőt a szakma és a szerkesztők figyelmébe, mert jó tollú könyvtáros és megbízható munkatárs...”

Azt hisszük, kár lett volna e néhány sort nem előrebecsátani.

Milyen ismeretekkel és személyiségjegyekkel rendelkeznek könyvtári területen a jó vezető?

„A hatékonyság a vezető munkaköri kötelessége” – mondja Peter Drucker, ami tulajdonképpen azt a megállapítást is magában foglalja, hogy a vezetői tulajdonságok egyedül a hatékonyság szempontjából számítanak fontosnak vagy bizonyulnak jelentéktelennek. Ez a könyvtári vezetőkre is érvényes, bár a hatékonyság fogalmának nyilvánvalóan más ismérvei vannak egy bibliotékában, mint egy bányában.

A könyvtári vezetés sajátos problémái és lehetőségei részben abból fakadnak, hogy a könyvtári munka eredménye viszonylag hosszú távon jelentkezik, s a teljesítmény mérése általában nem olyan egyszerű, mint a gazdaságban, a honvédelemben, a sportban vagy akár a némileg rokon területnek számító, mégis más vezetéstechnikát kívánó oktatásban. A visszacsatolás, az ellenőrzés sokkal inkább

függ a könyvtári vezető személyesen szerzett információitól, személyes jelenlététől, sőt „szimatától”, mint azokon a munkahelyeken, ahol nagyrészt számszerűsíthető tevékenység folyik, s ahol a beosztottak teljesítménye az igazgatói íróasztal mögül is könnyebben kontrollálható. A jó könyvtári vezető tehát aligha engedheti meg magának, hogy ne foglalkozzon közvetlenül az emberekkel, s az az ideális, ha erre már személyiségéből fakadóan is késztetést érez.

Természetesen nem szerencsés, ha a könyvtári alkalmazottakkal fenntartott személyes kapcsolatok a „kézi vezérlés” vagy az „átnyúlás” formáját öltik. Ráadásul ahogy a beosztottakban élhet a vágy, hogy átalakítsák a főnöküket, úgy a vezető fejében is megfordulhat, hogy a saját képére formálja alkalmazottait. Eltekintve attól, hogy egy efféle vezetői elképzelés nehezen lenne kivitelezhető, a könyvtár nem az a munkahely, ahol a munkatársak gondolkodásának szabványosítása kedvező eredményeket hozhatna. A gondolatok uniformisba bújtatása megnehezítené a nézetek ütköztetését, a döntések előkészítéséhez szükséges alternatívák felállítását, végső soron a vezetés kevesebb támogatást kapna az alkalmazottaktól, mint ha nagyobb önállóságot adna nekik. Szent István intelme minden vezetőnek szól: „az egynyelvű és egyszokású ország gyenge és esendő”. A könyvtárosoknak amúgy is jól kell tűnniük az emberek és a nézetek sokféleségét; a könyvtári vezető számára pedig úgyszólván elengedhetetlen a türelem.

A munkatársak szuverenitásának biztosítása általában is javítja a munkahelyi légkört és a teljesítményt, „mert csak az individuális mozgáster lehetősége hívhatja elő a belső erőket, melyek a jó munkakedvet létrehozzák” (Katsányi Sándor). A vezetőnek képesnek kell lennie arra, hogy bízson a beosztottakban, mert csak így kaphat bizalmat maga is. Mindez persze a vezető veleszületett adottságain is múlik, de saját érdekeinek felismerése és a körülmények kényszere „még azt a vezetőt is ráveheti az egyéni alkotókedvet ösztönző szervezet és stílus kialakítására, aki egyébként alkatilag idegenkedik tőle” (Papp István).

A jó munkahelyi légkör és a kölcsönös bizalom nem jöhet létre a vezető és a beosztottak közötti folyamatos és kétoldalú kommunikáció nélkül. Fontos, hogy a könyvtári vezető hajlandó legyen leereszkedés nélkül elbeszélgetni a beosztottakkal, lényeges, hogy empátiával közeledjen hozzájuk, és megmutatkozzék, hogy nem tekinti rangon alulinak kikérni a véleményüket. A kétoldalú kommunikáció a vezetőnek is csak hasznos lehet: részben azért, mert a saját beosztottaitól igazán könnyen kaphat jó ötleteket és használható információkat, részben pedig azért, mert így megerősíti őket abban, hogy nemcsak munkahelyük van, hanem hivatásuk is, s felkelti esetleg szunnyadó érdeklődésüket saját munkájuk és az intézmény iránt. Ha a kommunikáció csak felülről lefelé működik, a beosztott „azt fogja érteni, amit szeretne hallani, nem azt, amit mondanak neki”. A vezető tekintélyét, irányító szerepét és felelősségét a könyvtár működését érintő kérdések közös megbeszélése nem csorbítja. A vezetőnek természetesen ebben a helyzetben is megfontoltan kell megnyilatkoznia, hiszen „a szakmai vitákban a munkatársak magatartását erőteljesen befolyásolja, hogy mit mond a vezető” (Katsányi Sándor).

A beosztottakkal való közvetlen kapcsolattartásra tehát a könyvtár méretétől függetlenül nagy szükség van. Drucker azonban nyomatékkal mutat rá, hogy az a vezetési stratégia a legjobb, amely nem annyira befelé, hanem inkább a környezetre figyel, hiszen a szervezetek működésének összes eredménye rajtuk kívül keletkezik, ott van értelme és értéke. A könyvtári vezetőnek legalább olyan in-

tenzív személyes kapcsolatokat kell ápolnia az olvasókkal, mint saját beosztottjaival. Ha nem teszi, a visszacsatolás legközvetlenebb lehetőségéről mond le, hiszen a könyvtárnak „munkájában meghatározó, alakító és értékelő partnere a felhasználó” (Bobokné Belányi Beáta).

A könyvtári vezetőknek szem előtt kell tartania, hogy nem a saját, hanem az olvasók elégedettségében igazolódik vissza az intézmény működésének sikere – ehhez persze a legrövidebb út a szakmájukat szerető könyvtári dolgozók elégedettségén keresztül vezet. A főnökek tehát alaposan ismernie kell mind a dolgozók, mind az olvasók véleményét. (Az alkalmazottakkal és az olvasókkal való kapcsolattartás természetesen rendkívül időigényes elfoglaltság, amely megköveteli minden könyvtári vezetőtől, hogy komolyan vegye Druckernek az időgazdálkodásra vonatkozó figyelmeztetéseit.)

A könyvtári területen jelentkező és egyúttal a könyvtári vezetők sajátos feladatait meghatározó problémák azonban nem csak a könyvtári munka nagyon is „humán” jellegéből vezethetők le. A könyvtár némely jellegzetessége miatt a többi közgyűjteménytől is markánsan elkülönül. Állománya általában nem olyan mértékben egyedi, mint a múzeumok vagy a levéltárak anyaga: a könyvtárhasználó több magyar bibliotékába is ellátogathat (akár még egyazon településen is) azzal a megalapozott reménnyel, hogy „megtalálja a maga könyvét”. A könyvtár – és vele a könyvtári vezetés – ebből adódóan sokkal inkább versenyhelyzetben van, sokkal nagyobb felületen érintkezik a környezettel, a társadalommal, mint a többi közgyűjtemény.

A könyvtári vezetésnek pontosan és szinte naprakészen kell ismernie az olvasói igényeket, s folyamatosan követnie kell a kulturális életben bekövetkező változásokat. „A külvilág igazán fontos eseményeit nem a tendenciák jelentik, hanem a tendenciák változása.” (Drucker) A könyvtári vezetőknek időnként magának is változtatnia kell a kialakult szervezeti struktúráján, a régóta meggyökeresedett szokásokon, és ehhez újítónak kell lennie, rugalmasságra, sőt – még neki is – bizonyos fokú bátorságra van szüksége, illetőleg olyan „egyensúlyérzékre”, ami az újítások mellett az intézmény számára olyannyira fontos hagyományok továbbélését is biztosítja.

Sajátos könyvtári probléma az is, hogy a vezetésnek tekintettel kell lennie a nagyrészt női munkaerő érzékenységére. Az érzékenységet s vele a problémát az is növeli, hogy a könyvtárosi szakma presztízsét eddig nem becsülte magasra a társadalom. Feszültségforrást jelenthetnek az egyes könyvtári osztályok, részlegek feladatkörének különbözőségei s gondot a csoportérdekek összeegyeztetése. A munkahelyi konfliktusok legfőbb oka sok esetben egymás meg nem értése – csakúgy, mint „kint” a társadalomban, általában az emberek között.

A kialakult feszültségek lecsillapításához a könyvtári vezetőknek lélektani ismeretekre, tapintatra, „stresszfeloldási” készségekre, megértési és megértetési képességekre van szüksége. A vezető személyiségében rejlő és részben tanult, részben veleszületett pszichológiai adottságok mellett olyan ismeretek is elengedhetetlenek a sikeres konfliktuskezeléshez, amelyek inkább a csoportszociológia körébe tartoznak: a vezetőknek ajánlatos tisztában lennie a könyvtári dolgozók közösségét megosztó vagy éppen összekötő erővonalakkal, a személyes ambíciókkal, féltelmekkel, kedvtelésekkel, rigolyákkal. Minél többet tud az „embereiről”, annál kevésbé valószínű, hogy hibás személyi, munkaszervezési döntéseket hoz, s annál biztosabb, hogy előrelátóan elejét veheti néhány összeütközésnek.

A szociális rendszerek vezetéselméleti iskolája szerint azonban egy intézmény dolgozóinak mindenképpen együtt kell élniük a konfliktusokkal, azok természetes velejárói a szervezet működésének. „A konfliktus leküzdése irreális vezetői elképzelés, legfeljebb megzabolázni lehet és adott keretek között tartani.” (Folk-mayer Tibor). Megeshet, hogy a konfliktushelyzetek szervezeti változtatásokkal sem előzhetőek meg, elképzelhető, hogy teljesen nem is lehet azokat leküzdni, valószínű, hogy tulajdonképpen a jó megoldások, a helyes döntések kimunkálásához szükségesek is a nézeteltérések, de az bizonyos, hogy a konfliktusok állandósulása nem jelent ideális állapotot, s a vezetőnek vállalnia kell, hogy megoldást keres rájuk.

A vezető természetesen bölcsen teszi, ha mindenféle konfliktushelyzetben szem előtt tartja a túlcagálás veszélyét. „Sok apró nehézség megoldódik magától, ha nem vesznek róla tudomást, de ha erőltetik, komoly baj lesz belőle.” Ugyanakkor bizonyos helyzetekben a vezetőnek cselekednie kell, bármilyen kellemetlen is a számára, hiszen ezt senki sem teheti meg helyette. „A vezető nem azért kapja a fizetését, hogy azt csinálja, amihez kedve van. Azért kapja, hogy azt tegye, ami helyes...” A vezetőnek némelykor olyan eltökélten kell törekednie a békére, hogy még a „háborút” is vállalja érte. Drucker szerint egyenesen kötelessége, hogy mindenkit elmozdítson a posztjáról, „aki következetesen adós marad a tőle elvárható teljesítménnyel. Ha az ilyen ember a helyén marad, az züllesztőn hat a többiekre, és súlyos méltánytalanság az egész szervezettel, valamint a beosztottakkal szemben...” A jó vezető tehát azzal is kitűnik a munkatársak sorából, hogy mindenki másnál jobban bírja – mert bírnia kell – a „gyűrődést”.

A megpróbáltatások elviselését lényegesen megkönnyítheti a mással nem igazán pótolható élettapasztalat. Valószínű, hogy ez az ismerethalmaz szinte magától összeáll, mire valaki vezető beosztásba kerül. „Bíborban született” könyvtári vezető ugyanis nem létezik. Mindannyian a szakmai és a személyiségfejlődés nemritkán rögzös útját járták be, amelynek során a közelmúltban legalább két nagy változással (traumával?) kellett szembenézniük: a politikai rendszerváltozással és az internetkorszak információs forradalmával. (Talán nem lenne minden tanulság nélkül való, ha készülné egy statisztikai tömörségű elemzés a mai Magyarország könyvtári vezetőinek életútjáról.)

Azt mondják, csak abból válhat jó, gondos és felelős szülő, aki emlékszik még gyermeki gondjaira, félelmeire és kiszolgáltatottságára. Mint ahogy a pedagógus munkáját is megkönnyíti és eredményesebbé teszi, ha annak idején teljes szívvel átélte a puskázások izgalmát, és magába szívta a diákelet gyakran igencsak keserves tapasztalatait. Az is közhelyszámba megy, hogy eleven bakaemlékek nélkül aligha lesz valakiből kiváló tiszt, sportolóként szerzett tudás nélkül sikeres edző, s aki már volt beteg, valószínűleg orvosként is jobban megérti a páciensét. És feltehetőleg abból lesz jó könyvtáros, akinek olvasóként is sok dolga akadt már a bibliotékában, s bizonyosan az a könyvtáros lesz majd jó könyvtári vezető, aki éveken át beosztottként gyűjtötte szakmai és élettapasztalatait.

Aki képes hasznosítani, azaz magában bölcsességgé érelni ezeket az élményeket, az talán könnyebben felel meg a vezetőt érő kihívásoknak, mint egy olyan értelmiségi – egy olyan könyvtáros –, aki szinte predesztinációnak fogja fel, hogy az igazgatói székbe ülhetett. Az ismert mondás szerint az tud jól parancsolni, aki megtanult engedelmessé válni.

Fontos ismérve a vezetőnek, hogy milyen a viszonya a kritikához, amely időről időre őt, illetve a munkáját, a döntéseit, az intézmény működését éri. Ez a kérdés könyvtári területen talán az átlagosnál is nagyobb szerepet játszik. A gazdaságban, a hadseregben, az egészségügyben, sőt a közigazgatásban is viszonylag könnyen kezelhető problémát jelent a kritika, hiszen ezeken a területeken erőteljesebben domborodik ki a vezetés „hatalmi” oldala, s a gyakorlati szempontok, a termelés vagy éppen az élet védelmének érdekei elegendő hivatkozási alapot nyújtanak a vezetőknek ahhoz, hogy fellépjenek a „szolgálati utat” be nem tartó beosztottak bírálatával szemben. A könyvtárban ez nyilvánvalóan nincs így.

Több példa támasztja alá, hogy a vezetői beosztás komoly stresszhelyzetet jelent, folyamatos megterhelést, ami könnyen eltorzíthatja a személyiséget. És nem is csak a konfliktusok, a kellemetlenségek miatt. Lehet, hogy a sikert – amit adott esetben a vezetői kinevezés jelent – nehezebb elviselni, mint a kudarcot. (A hegymászók is inkább a csúcsról visszafelé szoktak balesetet szenvedni, nem pedig *felfelé kapaszkodás* közben.) A győzelmeik után triumfáló római hadvezérek mögött rendszerint egy rabszolga állt a diadalkocsiban azzal a feladattal, hogy időnként a fülébe súgja az önfeledt férfiúnak: „Te is ember vagy!”

Ha viszont a vezető megőrzi képességét arra, hogy tanuljon a maga és mások elmúlt vagy éppen „időserű” keserveiből, ha emlékszik – ha hajlandó emlékezni – arra az időre, amikor még maga is csupán egyszerű könyvtáros vagy „mezei” olvasó volt, akkor biztosan nem hatalmi reflexszel reagál a kritikára. Olyan eszköznek tekintí, amely eltéphetetlen szálakkal kapcsolja saját múltjához és kollégáinak jelenéhez. A kulturált formában kifejtett ellenvélemény állandó önkontrollra készít. (És a vezető így megtakaríthatja a „római rabszolgát”...)

A második szempont, ami a kritika előnyös oldalát mutatja, merőben gyakorlati jellegű, és a legfontosabb vezetői tevékenységgel, a döntéshozatallal kapcsolatos. Drucker meggyőzően fejti ki, hogy a hatékony vezető egyetértés helyett nézeteltérésre és vitára törekszik, mert „jó döntés csak akkor születik, ha ellentétes nézetek összecsapásán, eltérő nézőpontok párbeszédén és a különböző megítélések közötti választáson alapul”. Az ellentétes nézetek léte és kifejtésük bátorítása természetesen magában foglalja a tényt, hogy a vezető álláspontja a vita során csak az egyik lesz a vélemények közül. Tehát lehet vele vitatkozni. Drucker paradoxona összefoglalóan így hangzik: „ellenvélemény nélkül nincs döntés”.

Harmadszor pedig a jó könyvtári vezetőnek számolnia kell azzal, hogy a beosztottaknak, a munkatársaknak viszonylag nagy hányada humán értelmiségi, ez az emberfajta pedig saját szakmai identitását sokszor éppen környezeté – kollégái, munkakörülményei, főnökei – bírálata révén véli felépíthetőnek vagy megerősíthetőnek. Ráadásul az csetek egy részében még igaza is van...

A beosztottakban (nem csak a humán értelmiségiekben) mindig van egyfajta természetes ellenállás a vezetővel szemben: nem a személye miatt, még csak nem is a döntései miatt, hanem a „léte” miatt. A vezető talán jól teszi, ha ezt is ott éri az esetleges ellenvélemények mögött. A „*jus murmurandi*”-ról – más helyzetben, ahol nem ő a főnök – nyilván maga a vezető sem szívesen mondana le. Lehet, hogy ez az a reflex, ez az a nyelv, amelyet mindenki azonnal megért, hiszen a „*jus murmurandi*” jelenik meg újra és újra a humorban, s ez adja az érzelmi töltést különböző elmés történetek szállóigévé vált csattanóihoz (például: „A szél is mindig a pelyvát szórja felfelé!”).

Murphy közismert „törvénykönyvében” külön fejezetet kapott a „Vezetéstan”. Az itt közölt szellemességek sorában akadnak valóban elgondolkodtatóak, amelyek azt az állapotot veszik célba, amikor megbomlik az összhang pozíció és alkalmasság között („A hierarchia minden alkalmazottja addig emelkedik a ranglétrán, míg olyan munkakörbe nem kerül, amelyre alkalmatlan”); mások a Máté-effektust fejezik ki frappáns tömörséggel („Kinek vagyon, annak nagyon”), netán éppen az emberi intézmények irányíthatóságával kapcsolatban fogalmazzák meg kételyüket („A vezetésnek az az első számú mítosza, hogy létezik”).

A jó könyvtári vezető valószínűleg helyesen cselekszik, ha a „jus murmurandi” megnyilvánulásaira akkor is humorral reagál, ha azok történetesen nélkülözik a szellemességet. Mindenkinnek csak hasznára van, ha a vezető eszköztárából nem hiányzik az önirónia, amit megfelelő porciókban adagolni képes. A beosztottakhoz való viszonyát emberibbé teheti, és végső soron a saját életét is megkönnyíti általa. (Mindez nem jelenti azt, hogy a komoly, tartalmas bírálat is pusztán humorral, öniróniával intézhető el.)

Természetesen az is igaz, hogy a vezető minden döntési helyzetet többféleképpen is megoldhat, s ha „elvi alapon” közelít hozzá, bármelyik megoldás jónak bizonyulhat. Adott esetben éppúgy lehet bölcs humorral felülemelkedni a beosztottak morgolódásán, vagy hagyni magától megoldódnai a problémát, mint komolyan venni az alappal elhangzó bírálatot, esetleg fellépni a munkahelyi légkört folyamatosan mérgező, súlyos személyiségzavarral küzdő munkatárs öncélú támadásai ellen. Hogy a vezető milyen megoldást választ, az már a kritika természetétől, a kritikus hozzáállásától és talán legfőképpen a kritizált ítélőképességétől függ. Meglehet, hogy a jó vezető legfontosabb tulajdonsága a helyes ítélőképesség.

A könyvtári vezetőnek éppúgy lehetnek emberi, sőt egyes részterületeken szakmai fogyatékoságai is, mint bármilyen halandónak. A lényeg az, mint minden más feladatnál vagy beosztásnál: hogy arra, amit csinál, alkalmas – és lehetőleg a rendelkezésre álló munkaerő-kínálatból a legalkalmasabb – legyen. Ha ez a feltétel teljesül, problémát csak az jelenthet, ha nem tud az egyéb téren esetleg tapasztalható fogyatékoságairól, vagy még inkább: ha nem hajlandó elismerni a létezésüket. Aki mindenben kiváló akar lenni, az valószínűleg semmiben nem lesz az – abban a néhány dologban sem, amiben igazán szükség lenne rá. (Az ilyen vezetőkre mondják aztán, hogy a könyvtárosok között a legjobb fuvolaművész és a fuvolások között a legjobb könyvtáros. Az efféle megállapításokat többnyire nem dicséretnek szánják.)

Egy általános bölcsesség szerint a jók leplezni tudják gyengeségeiket, de a legjobbak képesek fel is használni azokat. Egy könyvtári vezető valószínűleg úgy fordíthatja a maga javára a gyengeségeit, ha még alacsony beosztásban levő munkatársai előtt sem próbál tökéletesnek látszani. Így bizalmat kelt a körükben, minden nehézség nélkül elérheti, hogy valódi – emberi, vezetői és szakmai – érdemeit nem kérdőjelezi meg senki, ugyanakkor beosztottjainak is kedvet csinál a reális önértékeléshez. Mindehhez persze elengedhetetlen, hogy a könyvtári vezető magára nézve is végezzen el egyfajta SWOT-analízist, tehát jöjjön tisztába gyengeségeivel, erősségeivel, lehetőségeivel és a helyzetéből adódó veszélyekkel. Ez utóbbiak az analízis elvégzésével máris csökkenthetők.

Az emberi és szakmai gyengeségek megléte (és beismerése) azonban nem egyenértékű azzal, hogy a könyvtári vezető „irányítási specialista” legyen, amo-

lyan vezetői „szakbarbár”, aki úgyszólván máshoz sem ért, mint az intézmény menedzseléséhez. Sem erkölcsi, sem szakmai értelemben nem lehet alacsonyán a mérce. A humán értelmiségi környezet érzékenysége, az olvasók rendkívül heterogén társadalmával való kapcsolattartás, a beosztottak ellenőrzésének igazából másra át nem hárítható funkciója már önmagában is megköveteli tőle az erkölcsi tartást. Ha valaki egyénileg jellemtelen, abból közgyűjteményben sem válhat jó vezető. (Vezető persze igen.)

Az általában véve magas szintű szakmai ismeretek nem azért fontosak, hogy a vezető maga intézze az ügyeket beosztottjai helyett (bár némely vezető tényleg hajlamos a „kézi vezérlésre”), még csak nem is egyszerűen azért, hogy a vezetők hatékonyan legyenek képesek ellenőrizni alkalmazottaikat, hanem elsősorban azért, mert minden dolgozó számára magától értetődően a vezető jelenti a viszonyítási pontot. A jó könyvtáros még nem biztos, hogy jó vezető is lesz, de aki jó vezető, az biztosan nem lehet rossz könyvtáros. (Természetesen jó könyvtárosként sem kell minden területen a legjobbnak lennie.) Drucker szerint az az ideális, ha a vezető „képességei alapján kiemelkedőt nyújthat, és diktálni tudja az iramot”.

Ahhoz viszont, hogy a beosztottak kövessék is a diktált tempót, a vezetőt a hitelesség, az őszinteség aurájának kell öveznie. Ezt csak úgy érheti el, ha valamennyi munkatárs számára nyilvánvaló: őt magát is kielégíti a munkája, s a vezetői tisztséget, amihez most jó képet vág, nem csupán ugródeszkának tekinti más pozíciók felé. (Tehát legalábbis tudnia kell kordában tartania az egyéni ambícióit. De ha végképp nem képes palástolni, vállalja őket: inkább legyen nyíltan becsavagyó, mint őszintétlenül szerény.)

Minden vezetői pozíció hatalmi pozíció is egyben, így a közgyűjteményi s ezen a körön belül a könyvtári vezető személyiségét is próbára tehetik a hatalommal együtt járó csábítások: a hatalmaskodás, az egyéni bosszú kiélése, a fölényeskedés a kiszolgáltatottakkal szemben, az „oszd meg és uralkodj” elvének alkalmazása. Torz vagy eltorzult személyiség természetesen nem való vezetőnek, bár ez a probléma klinikailag csak nehezen diagnosztizálható.

Fontos, hogy a vezető tudatában legyen: bármilyen jó munkát végez is, a világ nem vele kezdődött, s valószínűleg nem is vele fog befejeződni. (Az intézmények amúgy is azért vannak, hogy kiterjesszék az egyéni élet mind képességekben, mind időben szűkre szabott határait.) Tehát a vezetőnek lesz majdan utódja is, aki folytatja vagy netán megváltoztatja, amit ő csinált. Ha egy vezető olyan munkatársakat vesz maga mellé, akiktől tehetségük szerény volta miatt nem kell féltenie a pozícióját, akkor belőlük aligha nevelődhet ki az a szakember, aki később átveheti a helyét. A tehetségtelen alkalmazottakkal – kimondva-kimondatlanul – egyfajta véd- és dacsövetséget köthet csupán azon az alapon, hogy kölcsönösen rá vannak szorulva egymásra. „Ha az intézmény feje másodrendű, ügyelni fog rá, hogy közvetlen munkatársai harmadrendűek legyenek; azok viszont arra fognak ügyelni, hogy beosztottjaik negyedrendűek legyenek” – írja le a folyamatot C. Northcote Parkinson. Az így gondolkodó vezető a jövőt feláldozza a jelen, a jelent pedig a saját kedvéért.

Nincs azonban olyan vezető, „aki valaha is kárát látta volna, ha beosztottjai erősek és hatékonyak”. A jó könyvtári vezetőnek tehát ellenállóképesnek kell lennie a féltékenység kísértésével szemben. Hiszen működését legalább annyira minősíti a saját munkája, mint azoknak a középvezetőknek az eredményei, akik az ő támogatására hivatottak, s egykor talán az intézmény irányítását is átveszik. A vezető sze-

mélyi politikájában alighanem nagyobb jelentősége van a stratégiának, mint a taktikának. „Minden vezetőnek döntő feladata lesz a jövőben a munkatársak kiválasztása, motiválása és folyamatos fejlődésük biztosítása.” (Zalainé Kovács Éva)

A jó vezetőnek természetesen nemcsak az „utódnevelés” szempontjából, hanem a szervezet mindennapi működésének érdekében is egyedül a szakmai képességekre szabad tekintettel lennie, amikor kiválasztja alkalmazottait, vagy amikor értékeli a munkájukat. A vezető magára és beosztottjaira nézve egyaránt alkalmazhatja az elvet, miszerint azt kell keresni a dolgozóiban, hogy mire képesek, nem pedig, hogy mire nem. A vezetőnek mindig az emberek erőnyeire kell összpontosítania. (Egyéb gyarlóságai csak annyiban játszhatnak szerepet megítélésükben, amennyiben akadályozzák erőnyeik érvényre jutását.)

Pragmatikusan és tárgyilagosan kell gondolkodnia még az érzelmekkel leginkább átszínezett személyi ügyekben is. A könyvtár dolgozói közül valószínűleg a vezető engedheti meg magának a legkevésbé, hogy befolyásolja az egyéni szimpátia vagy antipátia. Adott esetben nemcsak egyéni érzelmeit, hanem közéleti kérdésekről kialakított véleményét is alá kell tudnia rendelni az általa vezetett és képviselt intézmény érdekeinek. Beosztása a vezetőtől átlagon felüli kompromisszumkészséget követel.

Mindazonáltal sok más főnökhöz hasonlóan a könyvtári vezető is számtalanszor kerülhet olyan helyzetbe, amikor döntését nem valamely vezetéstudományi kézikönyv tanácsainak s nem is a nagy elődök példájának mérlegelése alapján hozza meg, hanem „csupán” józan megfontolással, vagy ami ezt nem zárja ki: megérintésére, ösztöneire hallgatva.

A vezetéstudománnyal foglalkozó munkák előszeretettel hozzák fel elméleteik alátámasztására a történelem nagy alakjainak példáját, de a konkrét eset alaposabb tanulmányozása után általában kiderül, hogy a szóban forgó történelmi nagyság éppen azért válhatott korának eszméit beteljesítő vagy éppen korát meghaladó, de mindenképpen egyedülálló személyiséggé, mert félresöpört minden szabályt, minden – az ő idejében is létező – tudományos vezetéstani megfontolást, s tisztán ösztöneire hagyatkozva, intuitívan cselekedett. Intuitívan, tehát valószínűleg utánozhatatlanul...

Úgy tűnik, hogy a jó könyvtári vezető munkája nem képzelhető el az emberekkel (beosztottakkal, olvasókkal és persze a fenntartókkal) való személyes kapcsolat napi gyakorlata nélkül – ennél jobb módszer nincs arra, hogy a vezető megtudja, mi folyik körülötte. Ehhez feltétlenül szükség van jó kommunikációs készségre, türelemre, empátiára, őszinteségre, hiteles fellépésre, kompromisszumkészségre. Az pedig, hogy közmegelégedésre megbirkózzon az elkerülhetetlen munkahelyi konfliktusokkal, pszichológiai képességeket, tapintatot és nem kevés elszántságot, ellenálló képességet meg élettapasztalatot követel tőle, miközben bírnia kell a kritikát is. A szervezetet csak a változtatásokhoz szükséges mértékű rugalmassággal és bátorsággal tudja működtetni, aminek ötvöződnie kell a megfontoltsággal és a hagyománytisztelettel. Ismernie kell a dolgozók érzelmeit és ambícióit, de tisztában kell lennie a saját erőnyeivel és gyengeségeivel is. Példát csak szilárd – a szakmai szempontokon és az erkölcsi tartáson alapuló – értékrend birtokában mutathat; ha ez megvan, döntéseiben a tárgyilagosság mellett a megérintéseire is támaszkodhat.

Túrnie kell a kudarcot és a sikert, miközben bizalmat kell keltenie a tevékenysége iránt: a vezetőnek bizalom nélkül gyakorolnia, humor nélkül pedig elviselnie lehet nehéz saját, végső soron az ítéldőképességen alapuló irányító munkáját.

Felhasznált irodalom:

1. Bloch, Arthur: *Murphy törvénykönyve, avagy miért romlik el minden?* Budapest : Gondolat, 1988.
2. Bobokné Belányi Beáta: Az ember mint a legértékesebb „energiaforrás” : személyzeti politikák és taktikák, avagy a munka mint „életünk megnyerésének eszköze”. In: *TMT*. 1995. 42. évf. 7. sz. 274–277. p.
3. Drucker, Peter F.: *A hatékony vezető : az eredményes irányítás kézikönyve*. Budapest : Park, 1991.
4. Folkmayer Tibor: Vezetési iskolák – a vezetés társadalmi meghatározottsága. In: *Vezetéstudomány*. 1990. 21. évf. 3. sz. 12–20. p.
5. Katsányi Sándor: Csapatszellem vagy hatalmi harc a megbeszéléseken? Szervezetfejlesztés együttműködéssel. [Referátum.] In: *Könyvtári Figyelő*. 2000. 10. (46.) évf. 4. sz. 742–743. p.
6. Katsányi Sándor: A vezetői stílus hatása a munkahelyi légkörre és a teljesítményre. [Referátum.] In: *Könyvtári Figyelő*. 2000. 10. (46.) évf. 1–2. sz. 229–230. p.
7. Kuczka Péter (összeáll., szerk.): *Vadnyugati történetek*. Budapest : Kozmosz, 1985.
8. Papp István: Közművelődési könyvtárak és innováció. 2. In: *Könyvtáros*. 1988. 38. évf. 5. sz. 253–259. p.
9. Parkinson, C. Northcote: *Parkinson törvénye vagy az Érvényesülés Iskolája*. Budapest : Minerva, 1990.
10. Zalainé Kovács Éva: A humán erőforrások menedzsmentje, avagy a libákat nem változtathatod hattyúkká, de jobb libákká teheted őket. In: *Könyvtári Figyelő*. 1997. 7. (43.) évf. 2. sz. 267–269. p.

Nagy Zoltán

Használóképzés – tükörben*

Bevezetés

Az 1997 végén közzétett CXL. törvényhez csatlakozó 1/2000. (I. 14.) és az azt módosító 12/2002. NKÖM számú rendelet előírja, hogy a könyvtárosoknak – a pedagógusokhoz hasonlóan – hétévenként kötelezően részt kell venniük valamely képzési–továbbképzési formában, ezáltal biztosítva szakmai fejlődésüket. Ehhez a központi költségvetés anyagilag hozzájárul, a munkahely biztosítja a tanulás körülményeit, a munkavállaló pedig a szándékát és érdeklődését. A könyvtárosképző és egyéb, oktatással is foglalkozó intézmények, így a Berzsényi Dániel Főiskola Könyvtár- és Információtudományi Tanszéke is több olyan tanfolyamot és képzési programot állított össze az elmúlt két év során, amelyek eleget tesznek az akkreditációs követelményeknek.

Jelen dolgozat célja, hogy bemutassa a könyvtáros társadalomnak, ezen belül a Felkészítés a használóképzésre című tanfolyam résztvevőinek, hogy milyen következtetések levonását tették lehetővé azzal, hogy a tanszékünkre eljuttatták az akkreditált tanfolyamot kiértékelő, valamint a saját tanfolyami résztvevőik által kitöltött kérdőíveket.

A MEH IKB pályázata

2001 szeptemberében a Miniszterelnöki Hivatal Informatikai Kormánybizottsága (MEH IKB) – a Széchenyi-terv keretén belül – meghirdette az SZT-IS-2 számú pályázatot közkönyvtárak részére. A pályázat lehetővé tette, hogy a könyvtárak – méretüktől függően – 6–10 db korszerű számítógépet, valamint egyéves ingyenes internethasználatot nyerjenek. A nyerteseknek ennek fejében vállalniuk kellett, hogy gépenként 10 (tehát 60–100) olvasót „kiképeznek” az információszerezésre, az internet használatára, terjesztve ezzel az információs kultúrát. Ahhoz, hogy a könyvtárosok erre képesek legyenek, az IKB saját szempontrendszer alapján kiválasztott öt tanfolyamot a NKÖM Akkreditációs Bizottsága által akkreditált kurzusok közül. Ha a nyertes könyvtár munkatársa ezek közül bármelyikre jelentkezett, térítették a képzés költségét. A tanfolyami résztvevőket küldő könyvtárak nem a tanfolyam szervezőjével, hanem csak az IKB-val voltak szerződéses kapcsolatban, a képzési szerződést az IKB és a képző intézmény kötötte.

* A cikk alapjául szolgáló előadás a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban hangzott el 2002. november 14-én.

A könyvtárosokat felkészítő tanfolyamok

A „Felkészítés a használóképzésre” című tanfolyamunk egyike volt a kiválasztott öt tanfolyamnak. A megvalósult és a meghirdetett tanfolyam némileg eltért egymástól. Ennek oka az volt, hogy igyekeztünk a lehető legjobban alkalmazkodni a résztvevők igényeihez. A tervek és a tények közötti eltérést és annak hatásait szerencsére nemcsak az oktató érzései alapján tekinthetjük át, hanem a résztvevők véleményét is megismerhettük a tanfolyam végén kiadott és mindenki által kitöltött kérdőív alapján. Ez a visszacsatolási pont felbecsülhetetlen segítséget nyújt majd a további tanfolyamok tervezéséhez.

Tematika

- 1) Az eredetileg tervezett tanfolyam kis mértékben tartalmazott a számítógépes és internetes ismeretekkel és készségekkel kapcsolatos tanfolyam szervezésére és megvalósítására vonatkozó részleteket. A pályázat keretében azonban mindenképpen az *internetes információkeresés* oktatására kellett felkészülniük a résztvevőknek. Ezért utólag igyekeztünk beépíteni a tematikába és magába a tananyagba az információs technológiával kapcsolatos képzésre vonatkozó elemeket. A tanfolyam kezdésekor minden csoportnak hangsúlyoztuk ugyan, hogy ez alapvetően *nem internetes ismereteket*, hanem *módszertani alapokat nyújtó tanfolyam*, a résztvevők csaknem 40%-a több informatikai jellegű információra számított.
- 2) Az akkreditált tematikához képest változást jelentett az is, hogy a képzés során nyomatékosabb szerepet kaptak a *felnőttképzés alapjai és a tananyag-összeállítás részletei*, és megjelent a *szellemi szabadság* fogalma is, ha nem is külön tanegységként. Ez a változás jó visszhangot kapott: a résztvevők 85%-a a tananyag elrendezésével kapcsolatos tanegységet tartotta a leghasznosabbnak.
- 3) A tanfolyamok során a továbbiakban is *folyamatosan*, bár kisebb mértékben *módosult* a tematika a *csoportok speciális igényeinek megfelelően*. Ez a résztvevők közül senkit sem zavart, sőt egyharmaduk szerint kifejezetten jó volt, hogy a képzés figyelembe vette kéréseiket.

Feltételek (terem, technika, személyzet)

Bár a kezdeti megfontolások során jónak ítéltük a teremhelyzetünket, az internettel kapcsolatos képzési módszerck bemutatásához megbízható számítógépekre és hálózatra lett volna szükségünk. Ezzel jelenleg a tanszéknek csak egy terme rendelkezik, így a résztvevők csaknem fele rossznak ítélte a technikai hátterünket, a terem pedig felszerelésével együtt 60%-uk közepesnek. Kellemes változatosság volt a Könyvtári Intézet korszerűen felszerelt számítógépes oktatóterme, amely a negyedik csoport rendelkezésére állt. A felmérés eredményei itt jobbak: a 14 fő közül 6 a nagyon jót jelölte.

A továbbképző tanfolyam résztvevői

Tanfolyamunk 46 résztvevője az ország teljes területéről érkezett (Kőszegtől Tiszaújvárosig), és főleg városi könyvtárakból jöttek, bár akadt megyei és községi könyvtár is. Egyik résztvevőnk felsőoktatási könyvtárból jött tanulni. Hat fő ki-

vételével valamennyien könyvtáros végzettségűek voltak, és négy kivétellel könyvtárban is dolgoztak. Ez utóbbi kivételek egyesített művelődési intézményeket, illetve alapítványi könyvtárat képviseltek.

A könyvtárosok végzettségük szerint reprezentálták csaknem valamennyi magyar könyvtárosképző intézményt: voltak bajai, egri, szegedi, debreceni, sombathelyi, budapesti diplomával rendelkezők. Életkor tekintetében szintén széles volt skála: a frissen végzettől a nyugdíj előtt állóig terjedt. A nemek aránya tükrözte a könyvtáros szakmát: a 46 résztvevő között csupán 8 férfit regisztráltunk, tehát 83% volt a nő.

Motiváció

A felnőttoktatás egyik alaptétele, hogy a felnőtteknek azt kell tanítanunk, amit ők tanulni akarnak. Mint már említettem, ez a tétel volt az egyik, ha nem alapvető oka annak is, hogy a képzés tematikáját folyamatosan változtattuk, a résztvevők igényeihez igazítottuk.

Hallgatóink – nagyrészt saját tanulási tapasztalataik, valamint a tájékoztató és módszertani munkában szerzett gyakorlatuk (és remélhetőleg a kurzuson szerzett ismeretek) alapján – helyesen fogalmazták meg, hogy az általuk szervezendő tanfolyamon akkor fognak majd örömmel dolgozni a résztvevők, ha őket érdeklő és később közvetlenül hasznosítható ismereteket kapnak, és ehhez még sikerélmény is társul, ami bátorítja a további kísérletezgetést. Hogy ebből mit tudtak megvalósítani, az általuk tartott 20 órás kurzusok kérdőíveire adott válaszokból erre is választ kapunk.

A tananyag tartalma

A tanfolyam mind a négy csoportban azonos tartalmú tematikájának megfelelő tanegységeket az 1. táblázat tartalmazza.

1. táblázat

A Felkészítés... tanfolyam tanegységei és a róluk kialakult vélemény
(válaszok a résztvevők százalékában)

Megnevezés	Leginkább hasznos	Legkevésbé hasznos	Fclesleges	Fő munkamódszer
Tananyagelemzés, -elrendezés	78	0	0	gyakorlat
Felnőttképzés	15	0	0	előadás
Használóképzés feltételrendszere	13	0	0	gyakorlat
Prezentáció módszerei	13	2	0	előadás
Internethasználói ötletek	11	11	2	gyakorlat
Használók igényei	11	0	0	szeminárium
Használóképzés fogalma	9	2	0	előadás
PR	7	20	0	előadás
Információszerzés eszközei	7	2	2	szeminárium
Minőségbiztosítás	4	4	0	szeminárium
Információk, dokumentumok	0	13	7	szeminárium

A résztvevők véleményét vizsgálva látható, hogy a tananyagelrendezéssel kapcsolatos ismeretek aratták a legnagyobb sikert, hiszen erre alapozva váltak képessé arra, hogy majd elkészítsék a saját képzésük tematikáját. Sajnálatos viszont a minőségbiztosítási ismeretek alacsony rangsorolása. Valószínűleg akkor válhat majd sikeressé ez a tanegység, ha megváltozik a minőségbiztosítást régóta övező misztikus köd, és a napi munkában résztvevő könyvtárosok is megismerik a munkavégzést eredményesebbé tevő minőségbiztosítási eszközöket és alkalmazásukat.

A válaszadók által hiányolt témaköröket elemezve kitetszik, mekkora gondot okozott, hogy a tanfolyam tartalmát nem dolgoztuk át eléggé már akkor, amikor kiderült, hogy a képzésen résztvevők várhatóan az internethasználatot fokozottan fogják igényelni. Hiányérzetüket ugyanis az okozta, hogy kevesellték az internet- és számítógép-használatot (35%), valamint több gyakorlati segítséget szerettek volna a napi tanfolyam-szervezési problémák megoldásával kapcsolatban (15%).

Ismeretátadási módszerek

A képzés során a tanítás–tanulás módszerei közül az alpmódszert választottam, amely a tanári magyarázatot, a csoportban történő munkáltatást és az egyéni feladatmegoldást tartalmazza.

Az *előadások tartalmát* minden esetben *megbeszéltük*, ki-ki a saját tapasztalataival egészítette ki az elhangzottakat. A szeminárium jellegű foglalkozásokon az *oktatónak a moderátor szerepe* jutott: olyan sokfelől és olyannyira különböző előismeretekkel és tapasztalatokkal jöttek a résztvevők, hogy törvényszerűen különbözőféleképpen fogadták be és értelmezték a tananyagot.

A gyakorlati feladatokat 3-4 fős csoportokban végezték, ami ismét megbeszélésekre adott lehetőséget. Kiemelésre érdemesnek tartom azt a foglalkozást, amelynek során minden egyes csoport *háromszintű ötletbörzével* és *affinitás diagrammal* határozta meg a közösen kialakítandó tematika témaköreit.

Az 1. táblázat utolsó oszlopa az adott téma megismertetésére alkalmazott fő munkamódszert tartalmazza. Ehhez azonban minden esetben beszélgetés és tapasztalatcsere járult a hallottak elmélyítése és a vélemények ütköztetése végett. Felmértük azt is, hogy milyen módon szerettek tanulni, és milyen módon akarják tanítani a használókat tanfolyamunk résztvevői. Egyértelműnek látszik a párhuzam. Szöveges kiegészítésekkel megerősítve úgy vélték hallgatónk, hogy a (rövid) előadás és sok gyakorlás kombinációjához szívesen társítják a jelenlegi kurzus során jól bevált beszélgetést, tapasztalatcserét, mint tanulási és később, mint tanítási módszert.

Értékelés

A tanfolyam tanúsítvány kiadásával zárult, így a résztvevők teljesítményét minősíteni kellett. Az értékelés két részből állt: a tanfolyam közbeni házi feladatból, valamint a tanfolyam végén tartott illusztrált előadásból (prezentációból) és annak írásos anyagából.

A *házi feladatok* egyéni munkán alapultak: a két foglalkozás közötti időszakban (2 vagy 3 hét) önálló munkával a saját körülményekre kellett illeszteni a tanultakat. Az oktatónak mint külső szemlélőnek különösen érdekes tapasztalat volt, ahogyan a résztvevők elkészítették intézményükre a képzés feltételrendszerének kialakítását megelőző SWOT-elemzést. Ezekből egyértelműnek tűnik, hogy a magyar közkönyvtárak nagy része – országrésztől függetlenül – ugyanazon problé-

mákkal küszködik (helyhiány, technikai gondok), és ugyanolyan pozitívumokra támaszkodik (jól képzett munkaerő, pályázati lehetőségek).

Egyik tanegységünk a *prezentációs technikákkal* foglalkozott. Az itt tanultak alapján szabadon választott témából kellett prezentációt (illusztrált előadást) tartani. A témák széles skálán mozogtak: volt tanfolyamrészlet és volt egy, az önkormányzatnak címzett és a tanfolyam hasznosságát bizonyító meggyőző prezentáció is. A használt eszközkészlet szintén a résztvevők ötletgazdagságáról tett tanúbizonyságot, kezdve a csomagolópapír használatával, befejezve a PowerPointtal készített animált számítógépes bemutatóval.

A használóképzési tanfolyamok tapasztalatai

A mi felkészítő tanfolyamunk zárásakor minden résztvevőnek adtunk egy kérdőívet azzal a kéréssel, hogy a tanfolyamain résztvevőkkel töltesse ki, majd juttassa vissza a tanszékünkre. Az így nyert adatokkal kettős célunk volt: egyrészt tájékozódni kívántunk a tanfolyamok hatékonyságával kapcsolatban, másrészt pedig egy információszerzéssel kapcsolatos képzéssel foglalkozó kutatást akartunk segíteni. November elejéig bezárólag 269 kérdőív érkezett vissza összesen 6 városból (83%) és a fővárosból (17%). Bízunk benne, hogy további küldeményeket tudunk majd feldolgozni az elkövetkező hónapokban.

A tanfolyamok résztvevőinek jellemzői

A tanfolyamszervezőkké lett hallgatóink többsége megkísérelt valamely szempont alapján homogén tanulócsoportokat kialakítani: *a közös érdeklődés, hasonló időszerkezet* vagy éppen az *előismeretek azonos színvonalának* figyelembe vételével. Az előzetes felmérések szerint senki nem várta, hogy problémája lenne a pályázat által előírt létszám toborzásával: éppen hogy túljelentkezésre számítottak. A valóság teljes egészében igazolta ezeket a várakozásokat: sokszor még el is kellett utasítani jelentkezőket, illetve valamilyen módon szűrni kellett őket. (Például volt, ahol a felsőoktatási intézménybe járókat tanácsolták el helyhiány miatt, mondván, hogy ők az anyaintézményükben előbb-utóbb megszerzik majd ezt a készséget.) A nagy érdeklődésnek két alapvető oka van: az alacsony tanfolyami díj (20 óra 1000 Ft) és az ingyenes internethasználat. A tanfolyamokat főleg nők látogatták, arányuk 75% volt.

Életkorát tekintve a legtöbb résztvevő a 25 és 55 év közötti korosztályokból került ki, akiknek még nem volt természetes, hogy az iskolában megtanulják a számítógép nyelvét. A 65 éven felüliek között szép számmal akadtak a 70. évüket betöltött nők és férfiak, sőt a FSZEK tanulói között egy 92 éves hölgy is volt. Az ő számukra a tanfolyam a közösségi lét egy formája volt, s frissen megszerzett tudásukat a későbbiek során önkéntes segítőként is kamatoztatják: segítik a számítógép használatában járatlanabb fiatalokat. Ekképpen ők egyfajta segítséget is jelentenek a mindig túlterhelt tájékoztató könyvtárosok számára.

Iskolai végzettségre nézve a résztvevők fele (50,4%) középszintű végzettségű, ebbe a gimnázium, a szakközépiskola, illetve a technikum egyaránt beletartozik. Feltűnő viszont, hogy 37,3%-uknak felsőfokú végzettsége van (főiskola 26,6, egyetem 10,7%). Őket részletesebben megvizsgálva kiderül, hogy egyharmaduk

pedagógus. Ez a tény már azt sejteti, hogy igazuk lesz a Felkészítés... tanfolyam résztvevőinek, akik tervezett célcsoportjaik között kiemelt helyen szerepeltették a pedagógusokat.

A résztvevők nyelvtudása híven tükrözi a magyar népességre jellemző nyelvtudási szintet: 31% egyáltalán nem tud semmilyen idegen nyelven még olvasni sem, 21% angolul, 28% németül legalább olvas. A maradék 20%-on osztozik az orosz, francia és olasz nyelv, illetve néhány fő a román, finn és szerb nyelvet is megjelölte. A nyelvekkel kapcsolatos életkori vizsgálat azt mutatja, hogy a fiatalabb korosztály (40 év alatt) az angol nyelvet helyezi előtérbe, míg az idősebbek a németet jelölték meg. Mindenképpen figyelemre méltó, hogy a résztvevők közel egyharmada képes arra, hogy idegen nyelvű forrásokat is tanulmányozzon.

Érdekes megfigyelni, hogy a könyvtárat rendszeresen és ritkán látogatók aránya hasonló (42, ill. 38%); tehát nemcsak azok mentek el a tanfolyamra, akik rendszeresen megfordulnak a könyvtárban.

A könyvtárba járók célját tekintve a kölcsönzés áll az első helyen (144 jelölés), ezt követi a hírlapolvasás (88), majd a valamiféle információ megszerzése (65). Elég jelentős a kutatás aránya is (59).

A kutatást, munkát és információszerezést összességében 180 alkalommal (a válaszadók 67%-a) jelölték be, ami arra enged következtetni, hogy szükség van az információra, ennek megszerzési helyeként pedig változatlanul a könyvtár vezet.

Ha arra vagyunk kíváncsiak, miért nem járnak gyakrabban könyvtárba, kiderül: a zömének (39%) nincs ideje. 29%-uk azonban mindig talál valakit, akit elküldhet a számára szükséges anyagért.

A *tanfolyamra való beiratkozás okát*, tehát a tanulás motivációját firtató kérdésre adott válaszok elemzése elgondolkodtató.

Elsősorban az érdeklődést jelölték a válaszadók, ami természetesen egy internetes tanfolyam záró kérdőívére adott válasznál. Jelentős számban szerepeltek azok, akiknek a munkájukhoz van szükségük géphasználatra (69), közöttük a könyvtárosok, a nyugdíjasok, a vállalkozók és az egyéb kategóriába tartozók száma jelentősebb. A tisztviselők viszont csak érdeklődésből jelentkeztek, ami azt is jelentheti, hogy az ő munkahelyük megszervezi a számítógépes képzésüket. 39 fő úgy érezte, hogy nem maradhat le a gyereke, unokája mögött, aki már készszen szinten használja a számítógépet.

A könyvtárak által szervezett tanfolyamok alapvető célja az volt, hogy résztvevők egyrészt megbarátkozzanak a számítógéppel és annak lehetőségeivel, másrészt pedig a segítségnyújtás abban, hogy kihasználhassák az internet által nyújtott lehetőségeket. A felmérés eddigi eredményeinek tanúsága szerint ez a cél teljesülni látszik.

A tanfolyamra jelentkezés idején ugyanis a résztvevők egy része (41%) tisztában volt ugyan a számítógéppel kapcsolatos alapokkal, de 33%-uk félt tőle, és 16% volt azoknak az aránya, akik szinte bátorították magukat, hogy nem kell félni. A tanfolyam végére csupán 2% számára maradt idegen az új technológia, és a résztvevők csaknem háromnegyede (72%) a továbblépést fontolgatja, tehát sikerült bennük felkelteni a tudás iránti vágyat.

A felmérés adatai azt a feltételezésünket támogatják, hogy a tanfolyamok alkalmasak voltak arra, hogy segítségükkel a résztvevők megismerjék a számítógépes munka és az internet alapjait, az általa nyújtott lehetőségeket, valamint azokat

az információfajtákat, amelyek a hálózatok segítségével könnyebben és gyorsan elérhetők.

Egy kérdés maradt nyitva: hol fogják a résztvevők használni a későbbiekben a tanultakat, mivel 131 fő, tehát az eddigi válaszadók mintegy fele nem rendelkezik hozzáférési lehetőséggel (gép és/vagy hálózat). A válaszok közül a legtöbb jelölést a könyvtár kapta (174), tehát vélhetőleg senki nem fog amiatt lemaradni a számára szükséges információról, hogy nincs számítógépe.

Záró gondolat

Az SZT-IS-2 számú pályázat elérni látszik a célját: a pályázati feltételek teljesítése lehetővé teszi, hogy 2003 tavaszáig a társadalom egy jelentős része, a könyvtárakba beiratkozottak, megismerkedjenek a számítógépekkel és az információkeresés alapjaival. A tanfolyamok segítségével jelentősen megnő az információs írástudással rendelkezők száma, ezáltal csökken a technikával szembeni félelem. A népesség e része rádöbben, hogy az információs igény önállóan is kielégíthető, és ezzel élni is fog. A könyvtárak szerepe ugyanis – a pesszimista jóslatok ellenére – nem csökken az elektronikus információs közegben sem, csupán az igénybevétel módja változik.

A könyvtárak az általuk szervezett tanfolyamokkal hozzájárulnak ahhoz, hogy folyamatosan csökkenjen azok száma, akik tanácstalanul szemlélik a számítógépet, és nem tudnak élni az általa nyújtott lehetőségekkel. Ezáltal megvalósítják azt a célt, hogy – sokat idézett kínai közmondással élve – *ne halat adjunk, hanem halászni tanítsunk*.

Egy év múlva ismét találkozunk e tanfolyamsorozat résztvevőivel, és akkor kiderül, hogyan tudták az elméleti tudásukat átültetni a gyakorlatba: mekkora lépést tettünk az információs társadalom irányába.

Frank Róza

Leletek a könyvtári állományban II.

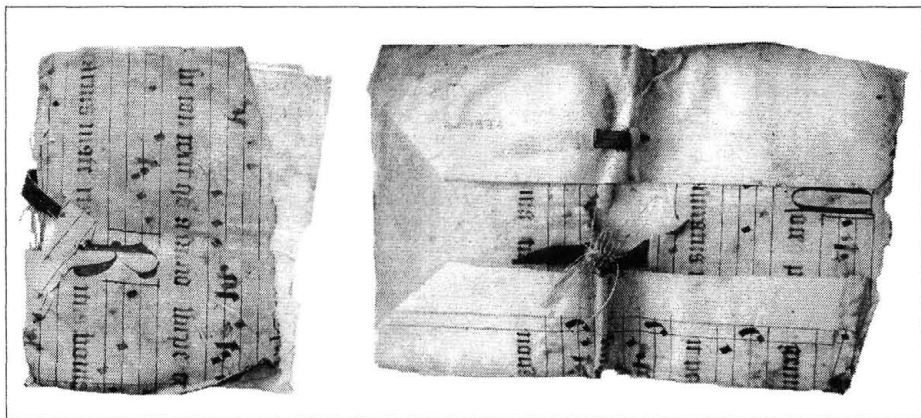
A fragmentumok elhelyezésének etikai kérdése; védelem, megőrzés, tárolás

Régi könyvekből előkerülő leletek megőrzése a könyvtáros és a restaurátor, állományvédelemmel foglalkozó szakember közös feladata, egymás munkáját, véleményét és tanácsait nem nélkülözhetik.

Az elhelyezés módját ugyan néha tőlük független, adott helyzetek befolyásolhatják, de akkor is törekedniük kell az optimális tárolási körülmények megteremtésére, biztosítására.

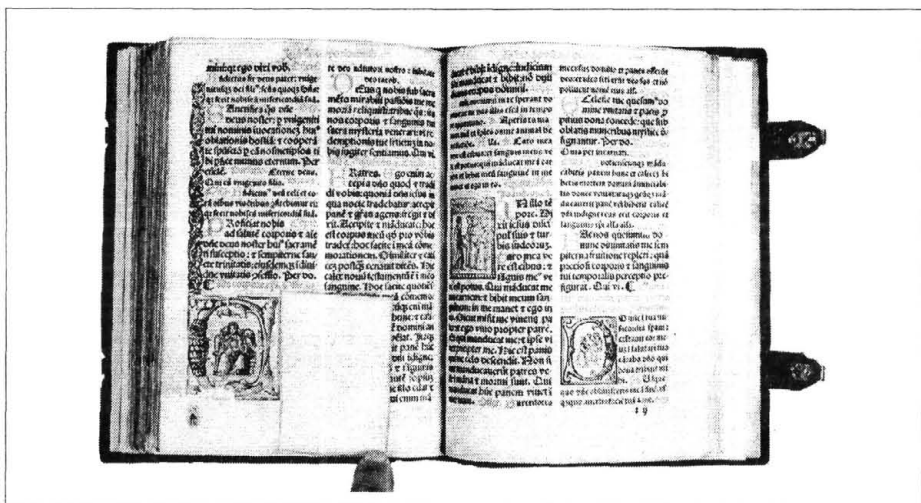
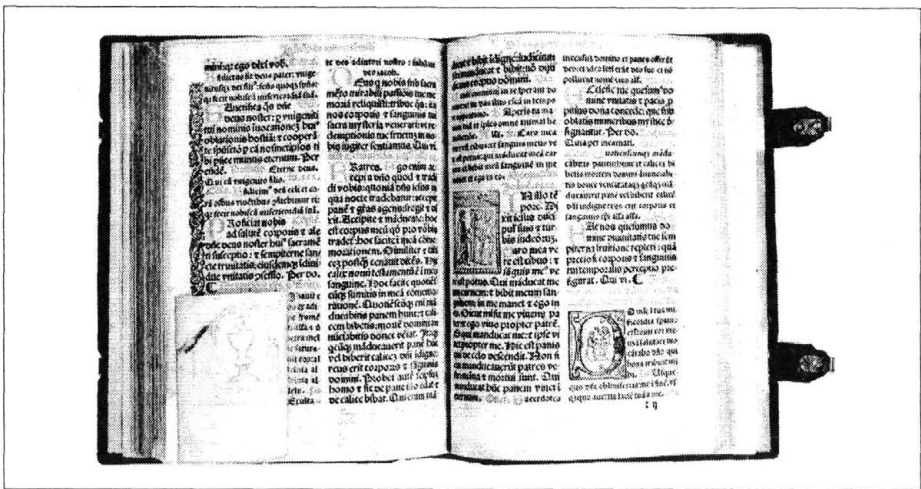
A kötetekből előkerült kéziratos papír és pergamen kötéstechikai elemek, segédanyagok (Lásd 3K, 2002. 10. sz., 39–44. p.) elhelyezése, védelme számos etikai kérdést vet föl. Visszakerüljenek-e restauráláskor az eredeti helyükre, betöltve továbbra is funkcionális szerepüket, és hogyan gondoskodjunk tárolásukról? Amennyiben nem kerülnek vissza, úgy megváltozik a kötés készítőtechnikájának a hitelessége. Annak ellenére, hogy helyreállításkor a könyvet 'megfosztják' az eredeti segédanyagaitól, az általánosan elterjedt gyakorlat mégis az, hogy a restaurátor ezeket az anyagokat újjal pótolja. Nemcsak azért, mert a régi anyag fizikailag–kémiaiilag sérült, elöregedett, hanem azért is, mert ezek a fellelt töredékek sokszor fontos írástörténeti adatokat tartalmaznak, hiszen azok a restaurálható kötetekkel egykorúak lehetnek, vagy korábbi időkből származnak.

A kötéstáblának vagy kötésborítás céljára felhasznált kéziratok, kódexlapok nem kerülnek vissza az eredeti helyükre, a könyvtest általában új pergamenkötést kap. Ily módon alkalom nyílik arra, hogy ismertté, olvashatóvá váljék a meglepetést okozó hátoldal, miközben megcsodálhatjuk az előkerült aranyozott, festett iniciálékat, kalligrafált betűket, hangjegyeket is. A rossz állapot, sérülés miatt leemelt pergamen vagy ritkábban papírkézirat javítás és pótlás után külön dossziéba vagy közös dobozba kerül a helyreállított kötetrel, de azon belül elkülönítve.

A régi erős javítások, pótlások megmaradnak a helyükön, kivéve azt az esetet, amikor valószínűleg nem szándékosan, hanem a tartósság miatt túl sokat lefednek az információból. Előfordul, főként egyházi könyvek esetében, hogy javítópapírral tudatosan letakarják módosítás céljából a régebbi liturgia szövegét, és az új szertartás menetének megfelelő, változtatott szöveggel, ábrával látják el. Etikus megoldás mindkettőt megtartani, mégpedig úgy, hogy a régi javítást a restaurátor felemeli, és mozgathatóvá, hajtogathatóvá teszi egy japánpapír-szalag segítségével.

Szigorúan megőrzendő leletnek számítanak a tükör (a kötéstáblák belső oldalára kiragasztott előzők) alól előkerült fatáblára írott betűk, szövegek, esetleg rajz- és festménytöredékek is, amelyeket a szakember semmiképpen nem takar le, nem „tüntet el” ismét. Amennyiben funkcionálisan igényli a könyv az előzők kiragasztását a táblára (márpedig a vetemedés ellensúlyozása miatt általában igen), akkor a lelet olvashatósága érdekében a restaurátornak azon a helyen egy megfelelő méretű ablakot kell kivágnia az új papíryanagból készült tükörből. Fontos kérdés

az is, hogy mily módon őrizhetők meg a szintén fatáblán található eltérő típusra utaló megmunkálások, átkötések, kötéstechnikára utaló nyomok. Fotózás és dokumentálás után, a már említett vetemedés miatt a szakember általában újra letakarja őket előzőekkel.

Néhány műhelyben szigorúan követik az etikus magatartást, a töredékek kétoldali fotózás után visszakerülnek az eredeti helyükre. Ennek a megoldásnak az a hátránya, hogy amíg restaurálandó kötetek léteznek, addig megvan az esély, még ha csekély is, más kötetből előkerülő, további hiányzó, összetartozó részek megtalálására és a rekonstrukciós megoldásra.

Meghatározó a tárolási módszer kiválasztása szempontjából, hogy a megtalált töredékek összetartoznak-e. A kéziratos leletek, töredékek előkerülésekor mindenképpen együttműködésre van szükség a restaurátor és a könyvtáros, kutató, történész között. Eredményes kutatómunka derítette ki például, hogy a 324-es

jelzetszámú XV. századi latin kódexből XIII–XIV. századból való értékes leletek kerültek elő, összesen 20 darab kéziratos töredék. A szöveg megfejlesztését elősegítette, hogy a tartalom már ismert volt korabeli másolatokból. A fragmentumok összeillesztése, figyelembe véve a hiányzó sorokat, az eredetinek megfelelően történt. Mivel eddig még nem volt példa ilyen nagyszámú kéziratoss töredékekből összeállított levelek restaurálására, rekonstrukciójára, számtalan szempontot figyelembe véve, körültekintően kellett eljárni a módszer megválasztásánál. Olyan anyagot és megoldást kellett találni, amely biztosítja a fokozatos átmenetet a régi pergamen és az új pótlás között úgy, hogy közben a lap tartóssága ne csökkenjen. Az új pergamennel történő javítás nem volt alkalmazható, túl sok volt az eltérő minőségű, különböző mértékben hullámosodott, meggyengült töredék. Lehetőség nyílt a kéziratoss levelek rekonstrukciójára, mivel az Országos Széchényi Könyvtárban évek óta eredményesen alkalmazzuk a sérült pergamenlevelek javítására, hiányok pótlására használt úgynevezett pergamenöntési eljárást. A rendkívül jelentős, külföldi szakemberek érdeklődésére is számot tartó módszer kidolgozásának előzménye a következő volt:

A budapesti Egyetemi Könyvtár páncélszekrényeiben hosszú éveken át őriztek 35 darab, különböző mértékben sérült kódexet, köztük 12 korvina kötetet. Ezeket a XIV–XV. századi pergamen- és papírkéziratokat Buda elfoglalása után vitték magukkal a törökök Konstantinápolyba. A kedvezőtlen körülmények között tárolt kódexek átmedvesedtek, penészgombák, baktériumok, rovarkárttevők támadták meg őket. A köteteket II. Abdul Hamid szultán 1877-ben adta vissza a magyar ifjúságnak, de még visszatérésük előtt „gyorsjavításon” estek át, a valószínűleg megrongálódott eredeti kötések végleg elvesztek.

Az Egyetemi Könyvtárban a kódexek állapota feltehetően tovább romlott, a pusztulás nyomai mutatkoztak, és féltő volt, hogy ez a nemzeti kincs hamarosan megsemmisül. Az 1980-as évek elején a Művelődési Minisztérium úgy döntött, hogy a kódexek restaurálása az Országos Széchényi Könyvtár Restauráló Laboratóriumának lesz a feladata.

A hasonló esetekben alkalmazott módszerekről külföldön lefolytatott konzultációk után kiderült, hogy ezt a rendkívüli feladatot a magyar szakembereknek kell megoldaniuk új módszert kialakítva a szerzett tapasztalatok alapján. Az OSZK Restauráló Laboratóriuma több évre szóló alapos felkészülési programot dolgozott ki, amely az etikai elveken, a kódex anyagainak és károsodásainak vizsgálatán, elemzésén keresztül egészen az alkalmazható restaurálási eljárásokig és azok eredményességének vizsgálatáig terjedt ki. Egy-egy speciális kérdésben összehívott szakértői bizottság döntött, amely restaurátorokból, könyvtárosokból, paleográfusokból, művészettörténészekből, vegyészekből és mikrobiológusokból állt.

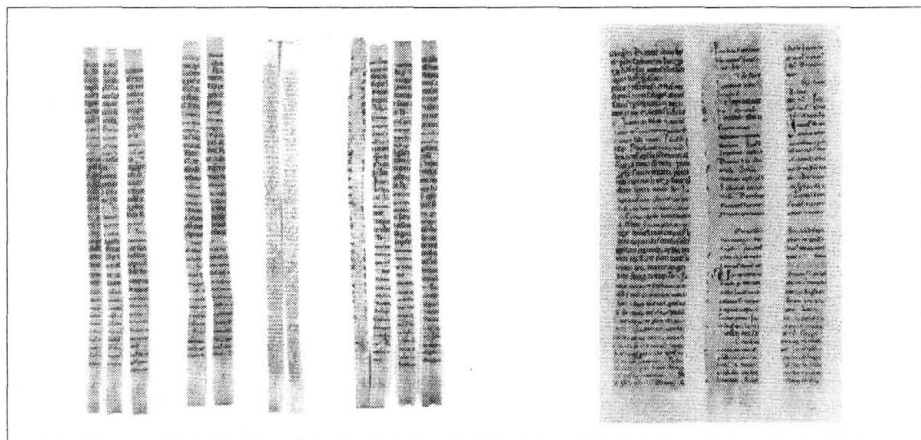
A merev, hullámos pergamenlevelek lágyítására és simítására a párasító kamra bizonyult megfelelőnek. A legnehezebb feladat a penészgombák és baktériumok lebontó tevékenysége következtében meggyengült, hiányos pergamenlevelek megerősítése és kiegészítése volt. Hosszas kísérletezés eredményeként, a Bőripari Kutatóintézet munkatársaival együttműködve 1984-ben Beöthyiné Kozocsa Ildikó, a vári Restauráló Műhely osztályvezetője ki-

váló szakértelmével és felelősségteljes irányításával, szaktanácsadásával és állandó ellenőrzése mellett négy restaurátor szakember, Ballagó Lászlóné, Kálmán Péterné, Ádám Ágnes és Szlabey Györgyi (az Egyetemi Könyvtár restaurátora) kialakította a pergamenöntés módszerét, amely megoldotta a legreménytelenebb állapotú kódexek, kéziratok helyreállítását is. A restaurált kódexek állapotának rendszeres vizsgálata, ellenőrzésének pozitív eredménye is alátámasztja a módszer sikerességét, tartósságát. A kidolgozás közben kialakult tapasztalatok alapján folyamatosan történtek (történnek) módosítások az eljárásban, a javítóanyag összetételében, amely alkalmazkodik az anyag minőségéhez. A másik technikai módosítás célja pedig az volt, hogy minél kevesebb nedvesség érje a pergament, ezért a pépanyag nem azonnal, közvetlenül kerül a hiányra, a javítandó részekre, hanem leszívátva a nedvességet, már csak nyirkosan, vagy pedig előre kiöntve muszlin selyemre, szárazon felhasználva. A kifejlesztett eljárást a restaurátorok munkájuk során továbbra is használják, nem nélkülözve az óvatosságot és felelősségérzetet, kiszélesítve az alkalmazási kört, pl. pergamen oklevelek helyreállítására, töredékek összeillesztésére. (A restaurálási eljárásról részletes leírást ad: Beöthy-Kozocsa Ildikó–Dr. Sipos-Richter Teréz–Szlabey Györgyi: *Parchment Codex Restauration Using Parchment and Cellulose Fibre Pulp*. RESTAURATOR, Munksgaard – Copenhagen, Vol. II. 1990.)

Ez a módszer távlatokat nyitott meg a restaurálás területén. Eredményes rekonstrukciós megoldásokat is lehetővé tett, bővítve egyúttal a tárolási lehetőségeket is. A korvinák restaurálására kikísérletezett módszert lehet alkalmazni a rekonstrukciónál, amelynek lényege, hogy a hiányzó részek pótlása desztillált víz, etil- és izo-propil-alkohol keverékében oldott pergamen- és cellulózzrostokból (japánpapír, szulfít vagy szulfát fenyőcellulóz), valamint pergamenenyvből álló péppel történik. A pép elkészítésére eltérő fajtájú, hosszúságú és színű cellulózzrostokat lehet felhasználni különböző arányban, attól függően, hogy az eredeti, hiányos pergamen mennyire tömör vagy áttetsző. A pergamenpép összetétele és a kézi öntés biztosítja azt, hogy a pótlás az eredeti anyag mozgását követi, nem keletkeznek nagyobb feszültségek a pergamencsíkok között. Sikeres öntés és szárítás esetén megközelítően rugalmas, egyenletes vastagságú, és tartós lapok keletkeznek.

Természetesen a már fentebb említett latin kódexből előkerült töredékek színe és a vastagsága sem volt egységes, hiszen azok a kötetben különböző helyen helyezkedtek el, 5 darab szélesebb szalag a kódex gerincét borította, 15 darab keskenyebb pedig az ívek éléinek megerősítésére szolgált. Funkciójuknak megfelelően különböző mechanikai terhelésnek voltak kitéve, és a ragasztóanyag is eltérő mértékben érte őket, ráadásul élesre vágott élekkel rendelkeztek. A pergamenpéppel történő javítás, kiegészítés során nem feltétlenül a rekonstrukció volt a cél. Természetesen az olvashatóság megőrzése vált elsődlegessé, az írás minimális lefedése az összeillesztett szalagok stabilitásának megtartásával. A feladat megoldása során az is hebizonyosodott, hogy ez a módszer nagyobb méretű hiányok pótlására is alkalmas. Alkalmazásakor a megfelelő gyakorlati tapasztalat mindig párosuljon a műtárgy iránt érzett tisztelettel, felelősséggel és nem utolsósorban maximális óvatossággal. A levelek tartósságát még növelte a helyenkénti

kasírozás vakbélhártyával és a finom pergamenenyvvvel leheletnyi vékonyan törtenő permetezés. Három levél, kettő breviáriumtöredék és egy Mária imádság részleteit tartalmazó levél rekonstrukciója vált lehetővé ezzel a restaurálási módszerrel. (Szelestei N. László: *Magyarországi krónika- és breviáriumtöredékek az Országos Széchényi Könyvtár Cod. Lat. 324. jelzetű kódexének gerincéről. Magyar Könyvszemle, 105. évfolyam, 1989. 2. sz.*)

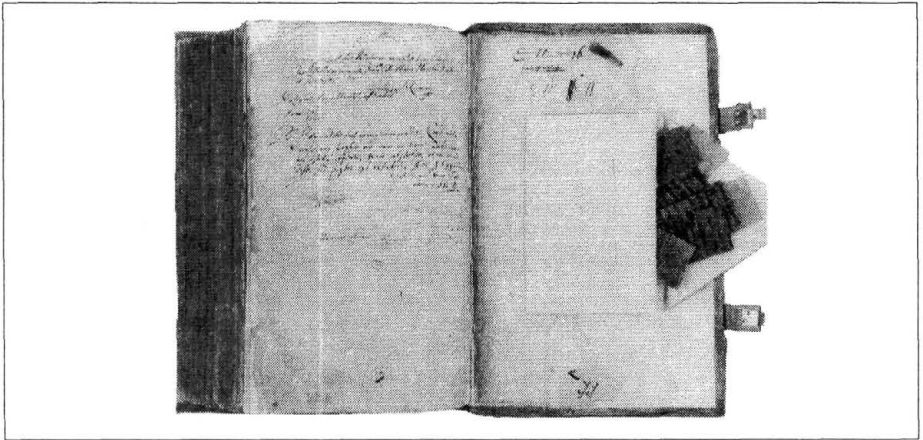

A három rekonstruált levél, amelyek önálló lapként immáron könnyebben kuthathatóak, tárolás céljából félbőrből készült tékába kerültek. Egyéb rekonstrukciós esetben egyébként a tulajdonos tár kívánságára, igényének megfelelően a helyreállított levelek belefűzhetőek a könyvtestbe is. Az előkerült fragmentumok tehát ismét információt átadó dokumentumokká váltak. A kutatók és a restaurátor közös munkája eredményeként a restaurált kódextöredékek ismét visszanyerték frástörténeti értéküket, ugyanakkor megőrizték kötéstechnika-történeti jelentőségüket is. Összeilleszhető darabok felfedezésére általában csak sérült, rossz állapotú kötetek restaurálásakor van némi esély, amikor feltétlenül szükség van a könyv szétbontására. Amennyiben egy nagyobb méretű, hiányos fragmentum kerül elő, be lehet építeni egy nagyobb méretű új pergamenlevélbe.

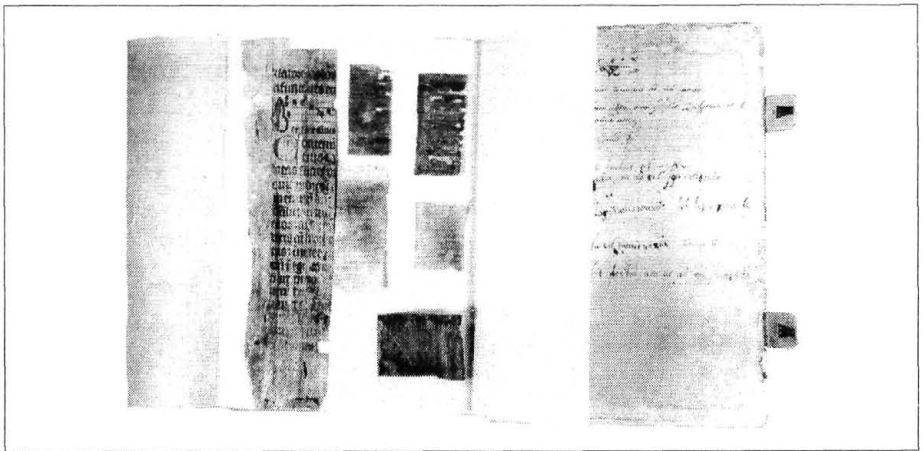
A komolyabb védelmi feladatok közé tartozik a „mélyebb” beavatkozást igénylő restaurálás. A szakember többféle lehetőség közül választhatja ki gyakorlata és tapasztalata alapján a műtárgy számára a legmegfelelőbbet. A pergamen anyaghoz hasonlóan a papírtöredékek nagyobb hiányainak kiegészítésére, összeillő darabok egyben tartására hatékony és tartós módszer a kézi vagy gépi papírontás, amely cellulózrostok és víz keverékével történik. Türelmes, kitartó munkát igényel a gyakrabban alkalmazott, japánpapírral történő kézi pótlás, amelynek lényegé, hogy az eredeti szélekre, csak 1-2 mm-es takarásban, természetes alapú ragasztó segítségével rögzítjük rá a megfelelően kiválasztott rostosítható javító-pótló, ún. japánpapírt.

Fontos kérdés tehát a restaurált leletek biztonságos tárolása, megóvása. A feladat megoldását befolyásolja a tulajdonos kívánsága, de fontos, hogy a megbízó tár mindenképpen a restaurátor javaslatát és az adott raktári körülményeket figyelembe véve döntsön az elhelyezésről. Amennyiben a fragmentum csekély számú,

és elfér a 'saját' kötetében, célszerű a hátsó kötéstábla elé savmentes papírból készült borítékot beépíteni és abban elhelyezni. Hátránya viszont az, hogy a kutató kiemeli azt, és emiatt elveszhetnek.

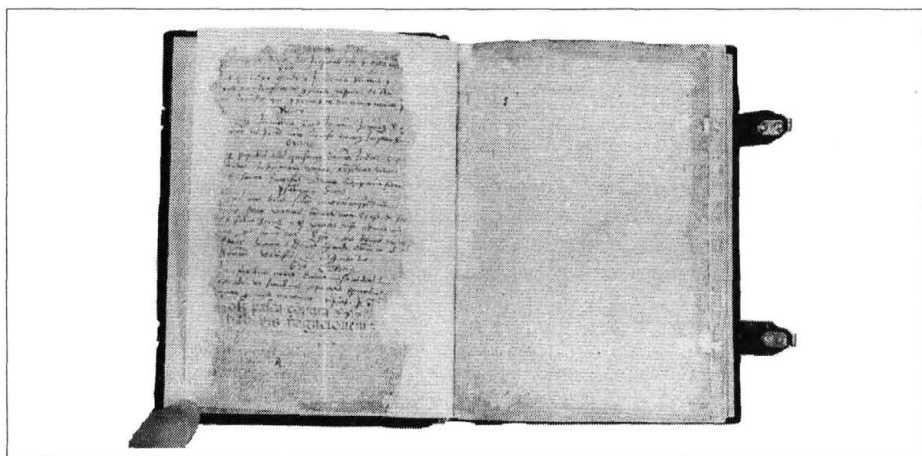

A másik lehetőség a fragmentumok kötetbe történő beragasztása japán- vagy merített papír használatával, búza- vagy rizskeményítő segítségével. Így azok felhajthatók, és mindkét oldalukról olvashatóvá válnak. Újabb hozzátartozó darabok előkerülésekor pedig könnyen kiemelhetők onnan.

A lepraktikusabb megoldás a széles betáblázó szalagok (ha nem kéri a külön tárolását), röplapok, a tükör alól vagy a papírtábla szétbontása során előkerült leletek kézi javítással vagy papíröntéssel levelekké történő kiegészítése. Ezt követően befűzve kerülnek vissza a könyvtestbe.

A kéziratok kötésborítók restaurálás utáni elhelyezése a töredékekhez hasonló tárolási problémákat vet fel. A kettő között azonban általában méretbeli különbség is van. A borítók semmiképpen nem férnének el a könyvtestben, azonkívül előfordulhat, hogy azok kétoldalas pergamen kéziratok, szövegükben majdnem hiányta-

lan levelek. Hasonlóképpen előnyös a rekeszes dobozban történő megőrzés vagy „doboz a dobozban”; a lelet (amelybe beletartoznak pl. a vissza nem kerülő, nagyon sérült oromszegő és egyéb újra fel nem használt maradványok) ugyan ki van emelve az eredeti helyéről, de mégis együtt marad a kötettel.

A más helyszínen tartott darabok megvédhetők, tárolhatók szintén dobozban, savmentes palliumban, borítékban és tékában. Némely esetben előfordulhat, hogy a tulajdonos tár nem tart igényt az apró, számára értéktelennek tartott töredékekre. Ezeket is érdemes megtartani, mert poliészter fóliában rögzítve, dosszióban tárolva kiválóan felhasználhatók az állományvédelmi oktatásban és a restaurátorképzésben.

A kezelő könyvtárosok a leleteket általában új jelzetszámmal látják el, jelzik a forrásanyag számát, pontosan dokumentálják a töredékek mennyiségét, az előkerülés és a megőrzés helyét. A restaurátorokkal együtt végzett lelkiismeretes munkájuk a biztosítéka az előkerült „régiségek” fennmaradásának.

Ádám Ágnes

„Nemzedékek kézfogása”

Nemzeti Könyvtárunk a 2002-es esztendőben több alkalommal és különböző formákban emlékezett meg gróf Széchényi Ferenc 200 évvel ezelőtti történelmi jelentőségű könyvtáralapításáról.

A Magyar Kultúra Napi megemlékezés, a magyar múzeumi élet 200 éves múltját bemutató kiállítás, a Széchényi Ferenc Emléknapi, az európai nemzeti könyvtárak vezetőinek értekezlete, az európai nemzeti könyvtárak létrejöttéről szóló konferencia, az Országos Széchényi Könyvtár és a Magyar Nemzeti Múzeum történetét és gyarapodását bemutató kiállítás és a díszünnepség által megjelenített gazdag programsorozathoz *Elekes Irén Borbála* és *Csepregi Klára*, az emlékülés szervezői hagyományteremtő módon kívántak csatlakozni.

A „Nemzedékek kézfogása” című rendezvénnyel első nemzeti gyűjteményünk korábbi és mostani dolgozói számára állítottak emléket. A könyvtár VI. emeleti előadótermében a régi és új kollégákból, valamint a szép számban összegyűltekből álló közönség már-már fogalommá vált munkatársak könyvtárunk történetét érintő előadásait hallgathatta meg.

A 2002. november 27-i előadás-sorozatot hosszú előkészítő munka előzte meg. A szervezők elkészítették Nemzeti Könyvtárunk valamennyi dolgozójának első, változó névjegyzékét, amelyet a rendezvény alatt ki is állítottak.

Az ülést, amelynek egyik célja az volt, hogy a jubileumi évben a mindennapi könyvtári munkát végző kedves kollégákról is megemlékezzünk, *Sudár Annamária* előadóművész nyitotta meg *Nemes Nagy Ágnes Mesterségemhez* és *Jobbágy Károly A könyvtár csendjében* című versének elszavalásával.

Az ülésorozat háziasszonyi teendőit *Nagy Anikó*, a Periodikafeldolgozó Osztály vezetője látta el, aki először a főigazgató urat kérte fel köszöntőjének elmondására. *Monok István* örömet fejezte ki, hogy az ünnepi év rangos szakmai és tudományos eseményei mellé – a kollégák saját ötleteként – ez az ülés is bekerült a *Bibliotheca* naptárába.

Az első szekció élén *Somkuti Gabriella*, az Igazgatási Osztály nyugalmazott vezetője tartott élménydús előadást könyvtárunk dualizmus kori történetéből. Az epizódyszerűen felvillantott képek és az intézmény hétköznapi életét is felidéző momentumok fontos művelődéstörténelmi adalékokkal szolgálhatnak a Nemzeti Könyvtár XIX. század végi és XX. század eleji anyagának kutatásakor.

Fitz Jenő régészprofesszor, a Magyar Régészeti és Művészettörténelmi Társaság elnöke, gyűjteményünk 1934 és 1945 közötti igazgatójának, *Fitz József*nek a fia személyes hangvételű visszaemlékezésében gyermekkori élményeit idézte fel. Tudós édesapja inspiráló példája ösztönző erőt, a harmonikus családi légkör nyugodt kereteket biztosított tudományos pályája megkezdéséhez és folytatásához. *Fitz József* igazgató urat német származása, valamint *Hóman Bálint*tal, a korábbi igaz-

gatóval, majd kultuszminiszterrel való kollegiális kapcsolata miatt vádolták meg azzal, hogy szimpatizál a nációkkal. Fitz Jenő az akkori belügyminisztérium igazoló bizottsága által megfogalmazott vádakkal kapcsolatban azt mondta, hogy édesapja mint művelt ember közeledett a német kultúra értékei felé, Hóman Bálinttal pedig a napi munkavégzés során és a tudományos munka művelése közben tartotta a kapcsolatot.

Fallenbüchl Zoltán, akit történész berkekben elsősorban középkori és újkori magyar archontológiai monográfiái miatt tartanak számon, kimerítően alapos visszatekintésben ismertette meg velünk, a fiatalabb generációval is azokat a kollégákat, akikkel mint fiatal kolléga ő találkozott a Nemzeti Könyvtárban. Viszsaemlékezése nemcsak a térkép- és kéziratárban eltöltött felejthetetlen évekre (1949–1967-ig és 1969–1984-ig) tért ki, hanem gyűjteményünk többi osztályán szerzett tapasztalatairól és emlékeiről is mesélt.

Borsa Gedeon, aki előbb az Országos Könyvtári Központ, majd évtizedeken keresztül az Országos Széchényi Könyvtár tudományos munkatársa volt, előadásában az ötvenes évek elején történt eseményekre koncentrált. 1951–1952-ben a felosztott szerzetesrendek könyvtárainak megmentése tette ki munkája orosz-lánrészét. A felosztás után fennállt a veszély, hogy a több száz év alatt összegyűjtött hatalmas értékű kincsek fosztoztatás miatt vagy gondozás hiányában el fognak pusztulni. Kollégáival minden tőle telhetőt megtett azért, hogy ezekben – a nemzet művelődéstörténete szempontjából is – vészes években a számtalan könyvritkaságot őrző könyvtárakat megmentse. A mentés viszontagságos, tragikomikus elemekkel tarkított folyamatát közelebbről *Wix Györgyné* tanulmányából ismerhetjük meg, amely Borsa Gedeon korabeli munkanaplójának alapul vételével készült. Ma már, ötven év elteltével vadregényesnek tűnnek a könyvek átnézése, csomagolása és szállítása érdekében végzett több napos vidéki kiszállások. A régi könyvek kutatói örülhetnek, hogy az előző század derekán jó kezekbe került a mentés végrehajtása, és az akkor „tűzoltó munkával” begyűjtött állomány számára napjainkban megfelelő gyűjtemény ad otthont.

A szünetben a hallgatóság sok-sok tagja örömmel üdvözölte újra régi kollégáit, barátait. A sok év után újra felelevenedő szakmai és baráti kapcsolatok, beszélgetések egy kissé elhúzódtak, és a háziasszony nem könnyen tudta megnyitni az ülés második, szintén izgalmas részét.

Költözünk a Várba! A rendkívül dinamikus megfogalmazott cím a költözés egyáltalán nem gyors és nem egyszerű procedúrájára utalt. *Ferenczy Endréné* nyugalmazott gyűjteményfejlesztési igazgató, aki a kétszáz éves könyvtár és múzeum történetét bemutató kiállítás legfőbb szervezési feladatait is ellátta, részletes és izgalmas elbeszéléséből megismertük a múzeumi épületből a budavári palotába való költözködés hosszú, bonyolult és váratlan eseményekkel gyakran tarkított folyamatát. Persze közel két évtized elteltével igazgató asszony is felszabadultabban tudott mesélni a költözködés megerőltető és fárasztó folyamatáról.

A rendezvény következő előadása – *Szilvássy Zoltánné* és tanítványa, majd utódja, *Gazdag Tiborné* személyes hangú együttes visszaemlékezése – a délután

legmeghatóbb pillanata volt. *Szilvássy Zoltánné* 1991-ben távozott az Országos Széchényi Könyvtárból, ahol a Kulturális és Marketing Iroda osztályvezetője volt. A Nemzeti Könyvtárban eltöltött évek után szervezte meg az Európa Tanács Információs és Dokumentációs Központját, ahol 1998-ig igazgatói tiszteletet töltött be. Ifjúkori döntésétől, tehát a könyvtáros szakma választásától kezdve szakmai előmenetelén, tehetséges utódja kiválasztásán keresztül a nemzetközi tudományos munkákban való részvételig igen termékeny és aktív pályát vázolt fel. Tanítványa, Erzsébet az első találkozástól kezdve vette sorra mindazt a segítséget, amit mesterétől kapott – mind szakmai, mind emberi értelemben. Mint a Periodikafeldolgozó Osztály egyik csoportjának, a Magyar ISSN Nemzeti Központjának vezetőjét rendkívül nagy örömmel tölti el, hogy Szilvássyné a mesterfogások megtanítása mellett a nemzetközi szakmai vérkeringésbe is bekapcsolta őt.

Ezután rendhagyó találkozó következett, amelyen a levezető elnök szerepét *Maczika Béla* vette át. A Raktári Osztály nyugalmazott vezetője korábbi tanárait kérte fel, hogy az egybegyűltekkel megosszák közös élményeiket. *Horváth Tibor* 1959 és 1977 között munkatárs, majd osztályvezető, *Papp István* 1959 és 1965 között főmunkatárs, majd 1969 és 1982 között a Könyvtártudományi és Módszertani Központ igazgatója, *Szabó Sándor* pedig 1962 és 1975 között a Könyvtártudományi és Módszertani Központ munkatársa volt könyvtárunkban. Az emlékülés eddig is kötetlen hangneme még fesztelenebb lett, mivel az előadók röviden, de találó képek felvillantásával ábrázolták a '60-as évek könyvtáros-képzését. Beszélgetésük azért is hasznos volt, mert az említett kollégák a könyvtárunkban végzett munka mellett a könyvtárügy országos igazgatásában, valamint a könyvtáros mesterség felsőfokú oktatásában is részt vettek, így visszaemlékezésük a szakma különböző területein szerzett tapasztalatokat is összegezte.

A közel öt órán át tartó emlékülésen a különböző generációk az előadók szakmai előmenetelével és egyéni életpályáival, valamint Nemzeti Könyvtárunk napjainkig ívclő, történelmi sorsfordulókkal megszakított történetével is megismerkedhettek. A régi kollégák a könyvtár nagybetűs eseményeinek sorába ágyazva saját pályájukon szerzett élményeiket is újra felidézhatték.

Az ülés hivatalos részét Nagy Anikó méltató szavai zárták le. Köszönetet mondott a szervezőknek úttörő jellegű vállalkozásukért. Örömet fejezte ki, hogy a tervekkel és várakozásokkal összhangban sokan kísérték figyelemmel az előadásokat, és hogy sikerült a Nemzeti Könyvtárhoz különböző szálakkal kötődő korosztályokat ezen a novemberi délutánon és estén vendégül látni.

A VIII. szinti társalgóban a rendezvény kötetlen beszélgetés és állófogadás keretében folyt tovább. A vendégek az ülés után megtekinthették a nemrég megnyílt – a könyvtár 200 éves múltját bemutató – kiállítást. Az eseménysorozathoz kapcsolódó, az ülés után kezdődő koncerten fiatal tehetségek hegedűn és zongorán előadott produkcióit hallgathatták meg az érdeklődők.

Ekler Péter

Aktuális tendenciák a digitalizációban

Toruni útibeszámoló

Február 3–4-én egy szép középkori lengyelországi városban, Torunban szakmai rendezvényen vettem részt, amelyen Közép-Kelet-Európa majd minden nemzeti könyvtárából érkeztek résztvevők, hogy bemutassák egymásnak eredményeiket a digitalizáció területén, kicseréljék tapasztalataikat, további együttműködéseket alakítsanak ki. A rendezvény szervezője, Maria Sliwinska egy nemzetközi projekt, a DELOS (Network of Excellence Digital Libraries) képviselőjében hívta meg a résztvevőket, akik egyben a DELOS múlt decemberben megalakított közép-kelet-európai (CEE) csoportjának tagjai is. A csoporthoz Magyarország részéről a Könyvtári Intézet csatlakozott, jómagam Dippold Péter felkérésére vettem részt az összejövetelen. Érdemes megemlíteni, hogy az Európai Unió által finanszírozott, eddig főként a fejlett nyugati országok intézményeit tömörítő DELOS projektben már korábban is részt vett egy magyarországi intézmény, az MTA SZTAKI Elosztott Erőforrások Osztálya. A projekt ez év első félévének végéig tart, a résztvevők azonban bíznak abban, hogy ha más keretek között is, de folytathatják az elkezdett munkát. A DELOS eddigi eredményeiről a projekt honlapján tájékozódhatnak az érdeklődők. Magyar nyelven azonban részletesen megismerkedhet majd vele a hazai szakmai közösség a Könyvtári Intézet által, a tervek szerint április végén rendezendő hazai rendezvényen. A CEE csoport még ebben a félévben rendezvénysorozatot szervez nemzetközi és nemzeti keretben, amelynek első lépése a toruni találkozó volt, és a sorban a Könyvtári Intézet is vállalta egy nemzeti rendezvény megtartását.

A toruni találkozó az egymás megismerésén és a tapasztalatszerzésen túl kimondottan az Európai Unióba rövidesen belépő és a későbbi közép-kelet-európai jelöltek együttműködését, közös fellépését célozta. Főként az EU VI. keretprogramjával, valamint az idén tavasszal induló eContent projekttel kapcsolatban. Az alábbiakban először néhány általános benyomást, tapasztalatot fogalmaznék meg, amelyek a találkozó több előadásában is elhangzottak, majd röviden ismertetném az ott elhangzottakat.

Általános megjegyzések:

- A digitalizációval, digitális dokumentumokkal már majdnem minden közép-kelet-európai nemzeti könyvtár foglalkozik. Több nemzeti könyvtárban külön szervezeti egység jött létre ezek koordinálására, menedzselésére (pl. Csehország – Research and Technological Development, Szlovénia – Research and Development Centre, Portugália – Innovation and Development).
- Több országban indítottak már vagy terveznek állami szintű digitalizációs programokat a kulturális örökség megőrzése, bemutatása érdekében elektro-

- nikus formában, az internetre koncentrálnak. Ezek a programok a legtöbb helyen a nemzeti könyvtárból indulnak ki vagy azzal valamilyen kapcsolatban állnak.
- Több helyen vonatkozik a kötelezpéldány-törvény az on-line és/vagy elektronikus kiadványokra, ezek azonban kevésbé működnek hatékonyan a gyakorlatban. Működnek azonban több-kevesebb hatékonysággal önkéntes egyezségek a nemzeti könyvtár és a kiadók között (voluntary deposit), amelynek alapját az Európai Nemzeti Könyvtárak Konferenciája (CENL) és az Európai Kiadók Szövetsége (FEP) által közösen kiadott állásfoglalás (Code of Practice) képezi.
 - Több országban foglalkoznak már vagy tervbe vették a nemzeti könyvtárakban a nemzeti webterek automatikus mentését (Web-harvesting). Ezek komoly informatikai beruházást igénylő programok, amelyek már több európai országban folynak, és amelyekkel egy 2001. októberi ECDL (5th European Conference on Research and Advanced Technology for Digital Libraries) konferencia kiemelten foglalkozott.
 - A különböző nemzeti könyvtári digitalizálási programok első lépéseként mindig rögzítették annak alapvető céljait, miérett. A célok függvényében határozták meg a digitalizálendő művek körét, a tervezett kivitelezést.
 - A kulturális örökség digitalizálásának programjába a nemzeti könyvtárak több helyen bevonták a többi közgyűjteményt, múzeumokat és levéltárakat.

A kétnapos találkozó első napján a szervezők a DELOS programot mutatták be, majd néhány nyugat-európai országból érkezett vendég szakmai előadását hallgattuk meg, amelyekből pár gondolatot ismertetek. A találkozó második napján a közép-kelet-európai résztvevők mutatkoztak be, ismertetve az országukban és – főként – a nemzeti könyvtáraikban zajló digitalizálási tevékenységeket, terveket.

Az első előadó, egyben a rendezvény szervezője **Maria Sliwinska** köszöntötte a résztvevőket, és adott rövid áttekintést a *DELOS*-projektről. A projekt a digitális könyvtárak területén igyekszik elősegíteni a nemzetközi együttműködést, számos konferenciát rendezett, kiadványokat publikált, különböző szakmai fórumokat hozott létre a tapasztalatok kicserélése, a hatékony együttműködés céljával. Az eredményeket minél szélesebb körben igyekeznek terjeszteni, megismertetni, ennek érdekében fontosnak tartják azok lefordítását az egyes tagországok nyelvére. Olyan fontos alapidokumentumokat említett, mint pl. a Lund Alapelvek, amelyek a kulturális örökség digitalizálására indult nemzeti programok koordinálását célozzák meg. Ezek többségét már lefordították az EU jelenleg hivatalos nyelveire, a közeljövőben csatlakozó országok számára azonban még elvégzendő feladat. Az előadó fontosnak tartotta, ezért is kezdeményezte és szervezte intenzíven, hogy a DELOS kiegészüljön közép-kelet-európai résztvevőkkel, az európai digitalizálási programok, az európai kulturális örökséget célzó projektek terjedjenek ki régióinkra is. A DELOS-CEE csoport ennek egyik, remélhetőleg hatékony eszköze lesz, és a toruni találkozó ennek elindítására jött létre.

Jose Borbinha professzor, a lisszaboni nemzeti könyvtár munkatársa tartott lendületes előadást a digitális könyvtárak új szerepéről, a könyvtárak kihívásairól a digitális környezetben. Egy alapvetően új környezetben a könyvtáraknak új dokumentumfajtákkal kell szembenéznük: pl. formátum, típus szerint tisztázni kel-

lene, hogyan kezeljék a dinamikus, változó on-line dokumentumokat. A dokumentumok mellett a szereplők is megváltoztak a publikálás digitális világában. A korábbi olvasók egy része az interneten egyszerre publikálóként is fellép, elmosódik a hagyományos világban élesebben megvonható határ a kiadó és az olvasó között. Komoly jelentőséget kap az elektronikus dokumentumok azonosítása, önazonossága, éppen könnyű változtathatóságuk, aktualizálásuk kapcsán. Hogyan lehet alkalmazni az olyan megszokott hagyományos kategóriákat, mint *szerzői jog, köteles példány* az új környezetben? Hiszen a változó, komplett programrendszerek által támogatott információs termékek kötelespéldány-alapon való archiválása a működtető szoftverek, sőt akár maga a hardverkonfiguráció archiválását is maga után vonná. Ugyancsak kibővült a metaadatok értelmezése is a digitális dokumentumok esetében. A megszokott *intellektuális* leíró szint alatt – amely nagyjából a hagyományos bibliográfiai leírást foglalja magában – *logikai* metaadatokat is megkülönböztethetünk az adott dokumentumok formátumairól, esetleges emulációs követelményeiről, továbbá *fizikai* információkat a migrációról vagy a dokumentum frissítéséről. A digitális dokumentumok megőrzése tekintetében az előadó egyik lehetséges, de nem igazán biztató lehetőségként említette az *emulációt*, a dokumentum eredeti környezetét szimuláló környezet kifejlesztését. Egy fokkal megbízhatóbb talán, azonban munka- és költségigényes vállalkozás a *migráció*, a dokumentumban található adatok, információ költöztetése megbízhatóbb, használhatóbb formába. Ez utóbbi azonban felveti a dokumentum integritásának, önazonosságának a kényes kérdését is. A metaadatok kezelésével kapcsolatban elmondta, hogy „*a túl szép bibliográfiai rekordokat drága megcsinálni és drága felhasználni, megjeleníteni*”. Kiemelte az információs rendszerek átjárhatóságának (*interoperability*) a jelentőségét, és ennek igazolásul mutatta be az a kéziratok közös keresését biztosító **MALVINE**, valamint a különböző besorolási rekordok felhasználását célzó **LEAF** (Linking and Exploring Authority Files) projektet. Egy másik fontos, közös keresést biztosító európai projektre is felhívta a figyelmet – **The European Library** –, amely számos európai nemzeti könyvtár részvételével zajlik, és a különböző digitális gyűjtemények közös lekérdezési lehetőségén dolgozik a Z39.50, az Open Archive Initiative és egyéb modern eszközök felhasználásával. A projekt közös keresőfelülete az ajánlott források között feltüntetett címen tesztváltozatban már kipróbálható. Az előadó ugyancsak kiemelte annak jelentőségét, hogy a digitális információkkal kapcsolatos fejlesztések miatt a könyvtárakban feltétlenül fontos a könyvtárosok mellett mérnököket, műszaki beállítottságú alkalmazottakat is foglalkoztatni. Nagyon ajánlotta továbbá a műszaki egyetemek hallgatóinak bevonását a digitális könyvtári fejlesztésekbe.

A következő előadó, **Antonella Fresca** egy másik új Európai Uniói projektről, a MINERVA-ról számolt be. A projekt lényege, hogy közös keretet teremtsen az EU-s tagállamok kulturális minisztériumai számára. A cél az országok kulturális és tudományos eredményeinek digitalizálását célzó programok harmonizálása, párbeszéd kialakítása az egyes résztvevőkkel, ajánlások megfogalmazása, közös szabványok kialakítása. A projekt tevékenysége kapcsán lehetőséget szeretnének nyújtani a nemzeti digitalizálási programok kölcsönös fel- illetve megmutatására: „*láthatóvá tenni a nemzeti kezdeményezéseket*” és ezekből egy közös európai kulturális portált terveznek kialakítani. A projekt 5 munkacsoportból áll, amelyek többek között digitalizálással, metaadatokkal, hosszú távú megőrzéssel, ajánlások

kidolgozásával foglalkoznak. Gyakorlatilag keretet hoznak létre a nemzeti eredmények felmutatására és együttes elérésére. A projektben külön hangsúlyozták a már említett *Lund Alapelveket*, a kulturális örökségből digitalizálásra kerülő művek minőségi válogatását és az egyes szolgáltatások átjárhatóságának jelentőségét. Az előadó külön kérte az Európai Unióba jövőre belépő országok képviselőit, közvetítsük a projekt célkitűzéseit az illetékesek, országunk kulturális minisztériumai felé. A projekt egyik kimondott célja az, hogy felhívja az egyes országok kulturális minisztériumainak figyelmét a kulturális örökség digitalizálásának fontosságára.

Következő előadónk **Philip Hunter**, az angol Bath Egyetemen működő UKOLN információs központ szakfolyóirata, az *Ariadne* szerkesztője volt, aki jelenleg főként az *Open Archive Initiative* tanácsadója és az *Open Archives Forum*-mal, elsősorban a metaadatokkal foglalkozó könyvtári, információs szakember. Az előadó főként az *OAI* kezdeményezés lényegét és jelentőségét ismertette. Ennek röviden az a célja, hogy a különböző digitális gyűjteményeket egy Dublin Core alapú metaadat egység segítségével lehessen lekérdezni, amely XML alapú. A lekérdezést az *OAI* által kifejlesztett speciális lekérdező protokoll biztosítja. A fejlesztés alapvetően két szinten teszi lehetővé a közös lekérdezést. A digitális gyűjtemények szintjén (*repository*), amelyek az *OAI*-nak megfelelő metaadatokat előállítják és azokat szolgáltatják, és a visszakeresés (*harvesting*) szintjén, amely a metaadatokat lekérdezi, és biztosítja a közös keresést. Jelenleg közel 130 *OAI*-val elérhető archívumot jelentettek már be az amerikai és az angol lekérdező szerverekbe. Az *Ariadne* kiemelt figyelmet fordít ennek a kezdeményezésnek a terjesztésére, megismertetésére, olyannyira, hogy a legfrissebb, 34-es számot az *OAI*-nak és a különböző rendszerek közötti átjárhatóság kérdésének szentelték. Hunter külön felhívta a figyelmet az *Open Archives Forum*-ra is, amely a nyilvános archívumok átjárhatóságával foglalkozó nemzetközi fórum, támogatja a tapasztalatok cseréjét, bemutatja a különböző projekteket, technológiai megoldásokat stb.

Chet Grycz, lengyel származású amerikai könyvtáros Kaliforniából érkezett a találkozónkra. 20 év egyetemi könyvtári gyakorlat után egy *Octavo* nevű, régi könyveket digitalizáló cégnél dolgozik. Röviden a régi könyvek digitalizálási gyakorlatát mutatta be. Kiemelte, hogy ezek olyan nagy technikai és anyagi erőforrásokat igénylő feladatok, amelyek ritkán állnak egy-egy könyvtár rendelkezésére, és különösképpen a technika gyors változása miatt haladják meg a könyvtárak erőforrásait. Ezért célszerűbbnek tartotta az értékes, régi könyvek nagy felbontású digitalizálását *outsourcing*-ban, külső kivitelezőkkel elvégeztetni. Cégük különlegesen nagy felbontásban (10 500×12 600 pixel) készíti el a régi könyvek digitális másolatait, amelyeket CD-ROM-on forgalmaznak. Az elektronikus formátumok, az operációs rendszerek változékonysága miatt a képi információ számára a PDF formátumot választották, amely majd mindenféle operációs rendszeren, környezetben olvasható, felhasználható. Az előadótól – munkájuk illusztrációjaként – a Library of Congress számára és annak gyűjteményéből digitalizált *Domenico Fontana* Rómában, 1590-ben kiadott *Della Transporta dell'Obelisco Vaticano* című kiadványát kaptuk ajándékba.

A találkozó másnapján az egyes közép-kelet-európai országokból érkező vendégek mutatkoztak be, mutatták be egymásnak az országukban, nemzeti könyvtáraikban zajló digitalizálási projekteket.

Elsőként a Cseh Nemzeti Könyvtárból érkezett **Adolf Knoll** tartott előadást, aki Európa-szerte híres szakértője a digitalizálásnak. Már a 90-es évek közepén elkezdték közismert *Memoriae Mundi Series Bohemica* projektjüket, amelyben több száz középkori kéziratot digitalizáltak képi formában. Azóta a projekt kibővült régi könyvekkel, térképekkel, folyóiratokkal. Sőt kísérleti jelleggel, kis mennyiségben régi zenei felvételek digitalizálását is elkezdték. A Cseh Nemzeti Könyvtár régóta, átfogó terv szerint digitalizálja kulturális örökségét különböző információhordozókról. Fejlett berendezéseket használnak, hozzáértő módon foglalkoznak a különböző képi formátumú digitalizálással, különös tekintettel a nagy hatékonysággal tömörítő képformátumokra. Külön figyelmet fordítanak a digitalizált állomány metaadatokkal való ellátására is, amelyhez speciális SGML leíró adatstruktúrát alakítottak ki. Folyamatosan kísérleteznek a digitalizálás fejlesztésével, új tömörítő formátumokkal (pl. DjVu, LDF). További terveik között mikrofilmen található folyóiratok digitalizálása, valamint nemzeti webarchiválás kialakítása szerepel.

A Szlovén Nemzeti és Egyetemi Könyvtárból **Alenka Kavcic-Cloic** érkezett. Ő is átfogó digitalizálási tevékenységről számolt be. Egy 1780–1844 közötti kéziratok különgyűjteményt digitalizáltak, valamint térkép-, fotó- és plakát-külföldi gyűjteményeket az OSI (Open Society Institute) támogatásával. Fontosnak tartotta kiemelni, hogy a digitalizálási folyamat elején rögzítették annak céljait: kinek és miért is végzik ezt a tevékenységet. Főbb célokként az alábbiakat határozták meg:

- a nemzeti kultúra kincseinek digitalizálása,
- a gyakori használatban levő dokumentumok digitalizálása hozzáférési, megőrzési céllal,
- a hosszútávú megőrzés,
- formátumok; (a speciális dokumentumok, pl. nagy alakú térképek könnyebben kezelhetőek, használhatóak digitális formában).

Ugyancsak elengedhetetlennek tartották a digitalizált dokumentumok metaadatokkal való ellátását, amelyhez a UNIMARC-ot használták, valamint annak XML megfelelőjét, a Dublin Core elemeket, igazodva az internet nemzetközi követelményeihez.

Horvátországból Sofija Karin mutatta be eredményeiket. Nincs jelentős anyagi és emberi erőforrásuk a digitalizálásra, de ők is szükségesnek tartották nemzeti kincseik elektronikus formára hozatalát. Ezért egy kísérleti munka keretében 72 régi dokumentumot, kéziratot, könyvet, rajzot, térképet választottak ki, amelyek digitális változataiból készítették el a „Kincsek a könyvtárból” című gyűjteményüket. A kísérlet egyik kimondott célja a tanulás volt, hogy ennek révén megismerjék a digitalizálás technológiáját, szembesüljenek az addig csak a szakirodalomban olvasottakkal. A metaadatok leírásához ugyancsak a UNIMARC-ot használják. A munkafolyamat során olyan érdekes kérdésekben kellett dönteniük például, hogy a digitalizált objektumokról önálló rekordokat készítsenek vagy kapcsolják össze azokat a forrásul használt dokumentumok leíró adataival. Végül úgy döntöttek, hogy önálló rekord készül róluk, de összekötik a nemzeti katalógusban található forrásmű leíró adataival. Ezenkívül a horvát nemzeti könyvtár részt vesz a *International Children's Digital Library* nevű nemzetközi projektben, amelyben 15 különböző nyelven találhatóak könyvek gyerekeknek, többek között már 7 kötet horvát nyelven is. Noha Horvátországban 1997 óta vonatkozik a

kötelempéldány-törvény az „on-line forrásokra” is, ez nem igazán működik, nem ment át a gyakorlatba a nyomtatott kiadványok példája nyomán. Emellett lefordították és terjesztik az Európai Nemzeti Könyvtárak Konferenciája (CENL) és az Európai Kiadók Szövetsége (FEP) által közösen megfogalmazott és 1999-ben nyilvánosságra hozott *Code of Practice* állásfoglalást, amely az ún. önkéntes archívumokat (*voluntary deposit*) szorgalmazza. Az ország nagyobb kiadóival kötött kölcsönös megállapodások nyomán így hatékonyabban tudja a nemzeti könyvtár archiválni azok elektronikus kiadványait. Terveik között szerepel továbbá egy nemzeti digitális nyilvántartás (*Digital Masters*) létrehozása, amely segítene elkerülni a párhuzamos digitalizálási munkákat, egységesen nyilvántartva a már digitalizált kiadványokat.

Mikhel Reial Észtországból szintén a nemzeti könyvtárból érkezett. Náluk a kulturális minisztérium átfogó digitalizációs tervet készített a közelmúltban, amelybe a könyvtárakon kívül bevonta a múzeumokat, levéltárakat, rádiót, televíziót. Európai Unió támogatással tervezik elkezdni a munkát, de már szép eredményeket tudnak felmutatni digitalizált középkori térképek területén. Külön érdekesség, hogy sikerült megszerezniük és digitalizálniuk néhány nagyobb észt városról az orosz katonai térképeket, amelyek igen nagy részletességgel és nagy pontossággal mutatják be az adott településeket és vidéküket. Külön tervük van azt észt webterület archiválására is, ezt a kiadókkal, szolgáltatókkal egyeztetve szelektíven tervezik elkezdni a közeljövőben. További terveik a mikrofilmen archivált hírlapállomány digitalizálása, ami különösen azért fontos, mivel számos fontos, régi hírlap csak néhány példányban található meg az országban. Számos digitalizálással összefüggő projektet terveznek még, többek között egy, a különböző módszereket, eszközöket összehasonlító vállalkozást. Még egy 1999-ben elkezdett projekt keretében digitalizálják a fontosabb észt tudományos folyóiratokat, összekötve a teljes szövegeket a könyvtárak adatbázisaiban található analitikus rekordokkal.

A **litván** nemzeti könyvtár digitalizációs tevékenységéről az ottani igazgatóhelyettes, **Algirdas Plioplys** számolt be. Náluk egyelőre nincs állami digitalizációs program, de már számos könyvtárban, egyéb intézményben folynak munkák. A nemzeti könyvtár 1998-ban digitalizálta számos fontos, régi kéziratát, melyeket CD-ROM-on jelentetett meg. Terveik között ugyancsak mikrofilmes hírlapok digitalizálása, valamint a nemzeti webtér archiválása (*harvesting*) szerepel.

A **lettországi** eredményeket **Andras Vilks**, a nemzeti könyvtár igazgatója mutatta be. Ott komoly nemzeti program található a digitalizálásra, pl. az *e-Latvija* program. Együttműködést kezdtek múzeumokkal és levéltárakkal is a lett kulturális örökség digitalizálására. Az elmúlt három évben külön hangsúlyt fektettek a lett kultúra digitális megőrzésére, amelynek keretében négy fontos napilapot, számos 16. századi kéziratot, térképeket és művészi posztereket vittek számítógépre. „*Riga a II. világháború után*” címmel egy értékes fotógyűjteményt is digitalizáltak, és az interneten elérhetővé tettek. Terveik között szintén a nemzeti webtér archiválása, valamint a nemzeti bibliográfia összekapcsolása a digitális kulturális örökségbe tartozó dokumentumokkal.

A **belorusz** eredményekről **Piotr Lapo** tájékoztatott részletesen. Már komoly nemzetközi, UNESCO-támogatással zajló digitális könyvtári projektekről számolt be. Ennek keretében közel 200 régi kéziratot, 1000 heraldikai képet és több ezer gramofonfelvételt digitalizáltak. Nemzeti program készül a 2003–2005 között ki-

vitelezendő *Elektronikus Belorussziáról* és egy külön felállítandó nemzeti digitalizálási központról, amelyben a régi könyveket, különgyűjteményeket fogják számítógépre vinni.

A lengyel nemzeti könyvtár igazgatóhelyettese, **Joanna Pasztaleniec-Jarzynska** volt az utolsó előadó. Lengyelországban számos egyetemi könyvtárban folynak digitalizálási munkák, készül a *Polish Digital Library*. Alapvetően külső, magáncégek bevonásával digitalizálják a nemzeti könyvtár értékes dokumentumait, többek között a XIX. századi, legrégebb zenei anyagaikat. Ezenkívül ugyancsak tervezik mikrofilmen lévő hírlapok digitalizálását.

A fent ismertetetteken kívül még meghallgattunk néhány előadást: a résztvevők beszámoltak digitalizálási törekvésekről, digitális megőrzési tevékenységről **Bulgáriában** és **Makedóniában**. Egyéb elfoglaltság miatt két meghívott nem tudott részt venni a találkozón, így sajnos *Szlovákiáról* és *Romániáról* nem kaptunk információkat.

Jómagam szintén tartottam egy bemutató előadást a hazai eredményekről. Röviden ismertettem az NIF által régóta biztosított, nagy sebességű internethálózatot, majd az idő rövidsége miatt csak két nagy digitalizálási projektünket tudtam bemutatni: az *OSZK Bibliotheca Corviniana Digitalis* vállalkozását, valamint a *Digitális Irodalmi Akadémiát*. Az OSZK egyéb digitalizálási tevékenységét (pl. térképek, SZER kéziratok), valamint más könyvtárak és CD-ROM-kiadók jelentős vállalkozását éppen csak érinteni tudtam. Természetesen kiemeltem és ismertettem a *Magyar Elektronikus Könyvtár* tevékenységét is, olyan megközelítésben, amelyet a nemzetközi könyvtáros szakma egyre inkább digitális megőrzésként (*digital preservation*) emleget. Hiszen a nagy digitalizálási projektek mellett nemzetközi szinten is egyre nagyobb figyelmet kap a digitalizált vagy a már digitálisan létrejött, az on-line és off-line hordozókon található és fontos kulturális, tudományos értéket hordozó elektronikus dokumentumok könyvtári összegyűjtése, archiválása, feldolgozása, megőrzése és természetesen szolgáltatása.

A fenti rövid, vázlatos ismertetők valószínűleg az előadások bemutató anyagának segítségével bővebben, részletesebben elkészíthetők lettek volna, ezek azonban – sajnos – egyelőre nem olvashatóak a hálózaton. Az előadások PowerPoint bemutatói, sőt remélhetőleg a részletes szövegük is rövidesen megtalálható lesz angol nyelven a DELOS-CEE honlapján. Úgy gondoltam, hogy érdemes mielőbb közzétenni a találkozón hallottakat, a részletekről pedig a későbbiekben tájékozódhatnak az érdeklődők.

Véleményem szerint az ismertetett tervekből, eredményekből mi is sokat tudunk tanulni. Fontos, hogy minél jobban kapcsolódjunk közeli és távolabbi szomszédainkhoz, és a saját területünkön a kultúra közvetítésével is felkészüljünk a küszöbön álló Európai Unió csatlakozáshoz.

Moldován István

Rédey Tivadar (1885–1953)

A könyvtártörténet-írásnak számos válfaja képzelhető. Újabban a nemzetközi szakirodalomban is elsősorban az intézményi megközelítés dominál. De nem halt ki, sőt – különösen a mikrotörténet-írást preferáló amerikai és francia szakirodalom árnyékában – egyre-másra erőre lát-szik kapni a személyes, biografikus megközelítés is. A 3K „OSZK-kü-lönszámában”, a 2002/7. számban Lukáts János tanulmányorozata is ilyesmivel kísérletezett. Ezúttal a régi Széchényi egy prominens alakjá-ról, Rédey Tivadarról tennénk közzé egy nagyon is személyes, adatgaz-dagsága mellett is – érthetően és jólesően – szubjektív beszámolót. *Dr. Györgyi Gézáné Zámor Magda* természetesen nem a könyvtáros Rédey Tivadarra veti a hangsúlyt. Jó azonban tudnunk, hogy a nagy könyv-tárosok (és Rédey Tivadar kétségtől az volt) legtöbbje nem csak könyvtáros volt. És – lehet – éppen azért voltak, lehettek ezek a nagy emberek nagy könyvtárosok is, mert nem csak könyvtárosok voltak. Érdemes hát bepillantani a könyvtártörténet e főszereplőinek másféle tevékenységébe, más, nem hivatali–könyvtári viszonylatrendszerébe is. Ezért közöljük örömmel az alábbi tanulmányt, mely fejezet dr. Györgyi Gézáné Zámor Magda „A Györgyi (Giergl) és Zámor család története” c. dolgozatából, melyet a Magyar Történelmi Társulat családtörténeti pályázatán 1991. április 15-én különdíjjal jutalmazott. Dr. Györgyi Gézá-né Zámor Magda (1907–1994) Rédey Tivadar unokahúga, testvérének, Rédey Erzsébetnek egyetlen leánya volt. A dolgozatot kisebb javítások-kal, kiegészítésekkel, újabb jegyzetekkel ellátta Zimányi Magdolna, szül. Györgyi Magdolna. (Megemlítenénk, mintegy zárójelben, hogy Rédey Tivadarról, a könyvtárosról utoljára a *Könyvtáros* 1959. évi harmadik számában jelent meg írás, Vértesy Miklós tollából.)

* * *

Zámor Ferencné Rédey Erzsébet és dr. Rédey Tivadar atyja id. Rédey Tivadar építész volt (1855–1887). Az ő szülei Réder Vilmos ügyvéd és Lechner Julianna. Megjegyezzük, hogy Zámor Ferenc és Rédey Erzsébet a Lechner-rokonság révén ismerkedett meg egymással: Zámor Ferenc két nővére is Lechner-fiúhoz ment férjhez. Zsabokrszky Ágosta Lechner (Lehel) Viktorhoz, Zsabokrszky Mária pe-dig Lechner Antalhoz. Id. Rédey Tivadar nagyatyja pedig Réder János seborvos Mohácson, az ő felesége Bedőcs Katalin.

Réder Vilmos (1817–1883) 1841-től kezdve ügyvéd volt Mohácson. 1849-ben a szabadságharcban való részvétele miatt az Újépületben raboskodott. Itt fából fara-

gott egy brosst, amelyre az „UÉ” betűket faragta rá, ezt a család ma is őrzi. 1850-től előbb segédbíró Mohácson majd szolgabíró Sümegen, főszolgabíró Siklóson, járásbíró Baranyaszennőlőrincen, majd törvényszéki bíró Péccsett.

Réder Tivadar 1855-ben Sümegen született. Gimnáziumi tanulmányait a jezsuiták kalocsai főgimnáziumában végezte, 1874-ben érettségizett kitűnő eredménnyel, műrajzból külön jutalomban részesül. 1875 októberétől 1877 augusztusáig Münchenben a Königlich Bayerische Polytechnische Schule hallgatójaként folytatja tanulmányait. 1878-ban egy szemesztert Stuttgartban hallgat, majd két évig Bécsben tanul (1878–80, Akademie der Bildenden Künste). Budapestre visszatérve Feszty Adolf műépítésznél dolgozik a Foncière Biztosító palotájának tervein (az Andrásy út és a mai Bajcsy-Zsilinszky út sarkán). Bécsben festeni is tanul, több, Hans Makart stílusában festett képe maradt fenn (Évszakok, Cigányok). Nevét 1880-ban magyarosítja Rédey-re. Nagy vállalkozásba fog: megírja az építészet történetét. 1881-ből fennmaradt Ipolyi Arnoldnak egy levele, amelyben ennek megírására buzdítja. Az ötkötetnyi kézirat befejezetlen és kiadatlan marad. Id. Rédey Tivadar korai halála miatt csak a középkor elejéig terjedő időszakot dolgozza fel. A kézirat egy példányát (felesége, Korniss Flóra másolgatta) a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának, dr. Csapodi Csabának adtam át.

1883-ban veszi feleségül tótváradgyai Korniss Flórá, két gyermekük születik, Erzsébet 1884-ben és ifjabb Tivadar 1885-ben. Id. Rédey Tivadar 1887-ben hal meg thc-ben Gödöllőn, 32 éves korában.

* * *

Legrégebbi emlékeim Erzsébetfalváról most is sokszor eszembe jutnak. Nagyanym, Ómika ül a hintaszékben, Tivi bácsi felolvass neki, először németül, azután ugyanazt magyarul. Lassan megragadnak fejemben a szebb német szavak. Martin mesterről mesél, de úgy, mintha ez komoly munka lenne. Lassan rájövök, hogy ezt tényleg ki akarják nyomtatni magyarul. Ómika néha egy-egy szót javít benne. Nagyon érdekes, tetszik nekem ez a dolog. Az tűnik fel, hogy Ómika jobban tud németül, mint Tivi bácsi. – Később tudom meg, hogy ebben az időben E. T. A. Hoffmann regényét, a „Meister Martin der Küper”-t fordította magyarra. Lefordította a „Scudéry kisasszony”-t is.

1914-ben kitör a háború. Apám bevonul katonának, hadifogságba esik. Tivadar bácsi gyenge fizikumú, csak polgárőrnek veszik fel. Hozzánk költözik a Mátyás térre. Oriási könyvespolca ott áll a vendégszobában. Én még 1917-ig magántanuló vagyok, kezdek böngészni a könyvekben. Révai Lexikon, Petőfi-, Arany-, Vörösmarty-versek, ez jó szórakozás. Ady Endre, Babits Mihály verseit is megtalálom. Megtanít Tivi bácsi olvasni, verselni, és mikor már gimnáziumba járok, táncolni is tanít. 24 éves korában (1909) megjelenik első könyve Péterfy Jenőről, ez volt doktori disszertációja. A következő évben fizetés nélküli gyakornok lesz a Magyar Nemzeti Múzeumban. 1912-ben elvisz a Rónay műterembe, ahol a bábszínházban az ő darabját adják. A bábuk az Iparművészeti Főiskolában készültek. Hamarosan megjelennek a versei is, ezeket mohón olvasom, innen tudom meg atyja korai halálát, megértem a gödöllői utakat a temetőbe Ómika koszorújával. 1917-ben eljegyzi Hoffmann Mária, múzeumi kolléganőjét, akivel a Riedl Frigyes iránti rajongásban találkoznak. Hoffmann Mária disszertációját Riedl-ről írja (Rédeyné Hoffmann

Máriának Rédey Mária néven számos írása jelent meg a Nyugatban. Megírta Jászai Mari életrajzát is, „Kassainé ifjasszony” címen.).

Vége a háborúnak, apám hazajön. Tivadar bácsi felesége családjával, a Hoffmann családdal költözik a Szondy utcából Pestre, a Buday László utcába. Ez azért nagyon érdekes, mert Buday László professzor nagybátyja volt az a Kelemen Mihály pécsi ezredorvos, aki anyám és Tivadar keresztapja és Babits Mihály keresztapja is volt. Így került Tivadar Babits Mihállyal korai barátságba, ami az egyetlen még szorosabb kapcsolat lesz.

Ideiktatom Rédey Tivadar versét, amelyet atyja, az építész emlékének szentel:

AZ ÉPÍTÉS FIA

*Ne szólj halotról, mondj elköltözöttet,
így kegyesebb a szó: mint kötözött seb
pólyázó vatták melegén sajog.
Versem, te is ily pólyázón idézzed
az ifjan elment, régi építésznek
nevét, kinek véréből vér vagyok, –*

*nevét amelynek síri kőbe vágott
betűivel indultam én világnak,
s fakultas fényük máig rámvetik, –
úgy hordom én e gránittömb írását
nevemben, hogy mint félbetört imádság*

*eljusson a megváltó ámenig.
Még őrzöm egy-két századvégi háznak
tervét: megannyi büszke régi vázlat, –
a kéz kihült, de rajza még lobog!
és perlekedve a bénult halállal,
itt minden él, mozog, magasba szárnyal;
futó párkányok, fúrge oszlopok!*

*Itt mindent még a kezdet láza leng át,
friss hit feszíti a mestergerendát,
és minden pillér: szándék és remény –
de terv, de terv csak! Nézem most ijedten:
terveztem én is, s mitsem építettem,
még annyit sem, mint jó apám, szegény.*

*Csak alapoztam, – azt is mind kiásták
a vadvizek, s tervem teherbirását
a kezdet kezdetén hibáztam el,
vagy léha oromdíszsel bibelődtem,
míg káprázatba ködlött szét előttem
a palota, melynek falára kell.*

*Mert jaj, tetőig-jutni törpe lélek
útját mi jelzi? tervek, törmelékek:
szakadt párkányok, csonka oszlopok, –
mert jaj, apám, már látnod kell, mi gyatra
reménnyel építettél rám, fiadra,
ki örököddel így sáfarkodott;*

*ki építészapának elbukott, korcs
utóda csak s a sorsa Ikarosz-sors
(bár gyávább mint a gyászröptű görög!) –
s ki hitte bár, nevednek templomot rak:
minden tervével hamarabb leroskadt,
mint a gránitkő hamvaidd fölött.*

(Nyugat. 28. évf., 4. szám. 1935. április)

A háború után, 1922-ben Petőfi-, 1925-ben Jókai-kiállítást rendez a Magyar Nemzeti Múzeumban, mindkét kiállítás nagy sikert arat. 1925-ben felkéri a Magyar Könyvszemle szerkesztésére. 1929-ben a múzeumban a hírlaposztály vezetője lesz. A Napkelet kritikai rovatát vezeti, Németh László – akinek *Emberi színjáték* c. regényét közléshez segítette – így ír róla: „...a *Nyugat*-kör ízlését oltogatta bírálataival a szittyákba.” Kritikus volt a Budapesti Szemle, a Magyar Élet, a Szivárvány, c. lapoknak. Írásai rendszeresen megjelentek a Nyugatban is. A Kisfaludy Társaság tagjai sorába választotta 1934-ben, Horger Antallal, Kornis Gyulával és Harsányi Zsolttal együtt. 1935-ben a Magyar Nemzeti Múzeum helyettes főigazgatója. Könyvtárosként, muzeológusként is nagy megbecsülésnek örvend. Vértessy Miklós megemlékezése szerint ő volt hosszú ideig „a könyvtár bölcse”, őhozá fordulhatott mindenki tanácsért, felvilágosításért. Kosztolányi Dezső az „Alakok”-ban őt örökíti meg névtelenül, mint „a könyvtáros”-t.

1931-ben *Kritikai dolgozatok és vázlatok* címmel jelenik meg tanulmánykötete. 1937-ben lát napvilágot könyve a Nemzeti Színház első fél évszázadának történetéről.

Fennmaradt Sík Sándor egy levele, melyben köszönetet mond neki azért, hogy két kedves szegedi tanítványát, Ortutay Gyulát és Tolnai Gábort támogatta: „...nem fogyok ki a hálából irántad!” A Baumgarten-kuratórium tagja, 1934-ből van egy fényképem, amelyen a kuratórium tagjaként üdvözli a díjjal kitüntetett Dienes Valériát, aki Babitshoz hasonlóan Szekszárd szülötte volt. 1938-ban a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjának választják meg, 1941-ben a Vajda János Társaság elnöke.

1941-ben Babits temetésén ő mondja a búcsúztató beszédet. Mint a költő egyik életrajzírója megállapítja: „Illő, hogy Bajza temesse Vörösmartyt.”

1942-ben jelenik meg könyve Ódry Árpádról. Ebben az évben a Kisfaludy Társaság titkára lesz. 1943-ban Greguss-díjat kap. Gulyás Pál hozzá írt leveleit Koltay Klára tette közzé („*Csodálatos a saját lelkünk...*” Gulyás Pál Rédey Tivadarhoz írt levelei. Alföld, XXVI. évf. 1975. augusztus).

A Buday László utcában együtt laknak felesége nővérével, Hoffmann Editthel, a neves művészettörténésszel. A Buday László utcai „irodalmi szalon”-nak kedves

emléket állít Tolnai Gábor Hoffmann Edith árnyképeihez írt előszavában (*Árnyból szőtt lelkek*, Budapest, Corvina, 1988) (A kötet Hoffmann Edith által írókról és művészekről készített árnyrajzokat tartalmaz. Sajnos, nem szerepel a kötetben a Rédey Tivadarról készült árnyrajz. Ez utóbbi megtalálható az interneten, a Magyar Elektronikus Könyvtárban, URL: http://www.mek.iif.hu/porta/szint/human/szepirod/magyar/redey_t). Budapest ostroma alatt lakásuk súlyosan megsérül. Hoffmann Edith 1945 februárjában meghal – a lerombolt Margit híd mellett felépített pontonhídon, az úgynevezett „Manci”-hídon sietett gyalog a Szépművészeti Múzeumba, munkahelyére, amikor egy orosz katonai teherautó halálra gázolta. Halála mélyen lesújtotta hűgát, Máriát és sógorát, Tivadart. Mária 1949-ben agyvérzésben hal meg (Tolnai Gábor tévesen írja az „Árnyból szőtt lelkek” előszavában, hogy Mária megtévelyodott, és a Balassa utcai idegklinikán halt meg. Hoffmann Máriát lakásukban, a Buday László utcában érte a hirtelen halál, és nem igaz az sem, hogy megtévelyodott. Az ostrom után lakásukat egy kis vaskályhával fűtötték, ennek a kályhának begyújtásához hajolt le, amikor agyvérzés érte, mely azonnali halálát okozta.)

Rédey Tivadart 1945-ben nyugdíjazzák az Országos Széchényi Könyvtárból. 1947-ben a Magyar Tudományos Akadémia még rendes tagjának választja meg, de nem sokáig marad akadémikus. 1949-ben, amikor számos akadémikust kizárnak, őt ugyan nem zárják ki, de akadémiai tagsága megszűnik, mivel az I. osztály Széptudományi szakosztályát – melynek tagja volt – egyszerűen felosztatják. 1989-ben dönt úgy az Akadémia, hogy rehabilitálja a kizárt és törölt tagokat, és visszaállítja Rédey Tivadar akadémiai tagságát is.

Felesége halála után egyre visszavonultabban él. Utolsó publikációja – egy Krúdy Gyuláról írt cikk – 1949-ben jelenik meg. Egy ideig még oktat színháztörténetet az Országos Színészképző Iskolában, majd innen is nyugdíjazzák. Egészsége romlik, gyakran mondogatja, hogy két nagy példaképéhez, Arany Jánoshoz és Riedl Frigyeshez hasonlóan ő is „életének hatvanhatodik évében” fog meghalni. Iróniáját, öniróniáját megőrzi, hanyatlását érezve utolsó éveiben ezzel a Szép Ernőtől kölcsönzött fordulattal mutatkozott be: „Rédey Tivadar voltam.” Egyre súlyosabb agyér-elmészesedése miatt a Lipótmezőre kerül, itt tüdőgyulladás végez vele 1953. január 26-án. Temetésén a családtagokon kívül csak Németh Lászlóné, Ella és Szabó Lőrinc jelenik meg, Németh László és Sík Sándor ír részvétlevelét. Sírja a Farkasréti temetőben, a 21/2 parcellában van.

Levelvezését a '70-es években a Magyar Tudományos Akadémia kéziratárának, dr. Csapodi Csabának adtam át, Bajor Giziről írott, kiadatlanul maradt könyvének egy-egy kéziratpéldányát az Országos Széchényi Könyvtár, illetve a Magyar Színházi Intézet őrzi.

Babits Mihály és Rédey Tivadar barátsága

Külön szeretnék szólni a barátságról, mely kettejüket gyermekkoruktól Babits Mihály haláláig összefűzte.

Amikor az özvegy oroszhegyi Vass József leányával, Vass Erzsébettel – akit férje, Korniss Gábor, elhagyott – Pécsre költözik a Mór utcai házba, gyakran láto-

gatja őket Erzsébet barátnője, Buday Béláné, Kelemen Thekla. Ő is magával hozza kislányát, Rózsikát, akivel Vass Erzsébet leánya, a kis Korniss Flóra négykezeset játszani tanult. Ilyenkor, ha nyitva volt az ablak, sokan megálltak az utcán. Amikor a két leány felnő, szinte egy időben mennek férjhez, egy időben születik gyermeke Korniss Flórának és Buday Rózsikának. Egyszerre is keresztelik a gyermekeket, a keresztapa Kelemen Miska bácsi, a Buday család kedvelt nagybácsija, pécsi ezredorvos, akit a gyerekek „Bombóresz bácsi”-nak neveznek. Mindkét Rédey gyermeknek ő a keresztapja, és ő a keresztapja a kis Babits Misinek is, aki unokahúgának, Kelemen Aurórának a fia. Ez az alapja az életre szóló Babits–Rédey barátságának. Kelemen Mihály alakját, mint a Kelemen család sok más tagját is megörökíti Babits Mihály *Halálfiái* című regénye. Babits Mihály és Rédey Erzsike keresztanyja is közös, Buday Rózsika, ő azonban fiatalon meghal, és Tivadar keresztanyja egy másik Buday lány lesz, Csemezné Buday Mária, aki élete végéig tartotta a szép kapcsolatot mint keresztanya, és mint Rédeyné Korniss Flóra legjobb barátnője és komasszonya.

A Buday testvérek: dr. Buday Kálmán anatómus professzor, Buday Béla államtitkár, zongoraművész, dr. Buday László, a Statisztikai Hivatal elnöke – a róla elnevezett utcába költöznek Rédey Tivadarék –, Buday Dezső író, akit a Tanácsköztársaságban vállalt szerepéért Orgoványban meggyilkolnak. A leányok a már említett Rózsikán és Márián kívül Thekla, Jolán és Klári. A Buday család családi fényképe ki van állítva a szekszárdi Babits múzeumban.

Az egyetemen, Négyesy László híres szemináriumain összekerül a két barát, Babits és Rédey Tivadar. Az egyetem után Babits a Nyugathoz csatlakozik. Rédey Tivadar később a Napkelet kritikái rovatának vezetője lesz. Csemezné legidősebb lánya, Csemez Paula tanárnő jón volt Tormay Cécile-lel, ő ajánlotta Tivadart a Napkelethez, ahol örömmel fogadták. Barátságukat nem rontotta meg az, hogy különböző irányzatú lapok munkatársai voltak. Rédey többször írt Babitsról, bevezető előadást tartott több Babits-esten is (a Nyugat debreceni Babits-estjén, az esztergomi Babits-esten). Időről időre felmerült a gondolat a Napkelet részéről, hogy megnyerjék Babits Mihályt, és kétszer fel is kérték közreműködésre, de nem fogadta el.

A Rédey és a Babits család igen szoros kapcsolatot tartott, gyakran összejártak. Babitsné Török Sophie (Tanner Ilonka) legjobb barátnője Hoffmann Edith volt. Amikor Babitsék megvették a kis esztergomi házat, és nyaranta oda vonultak vissza Pestről, Rédey Tivadar az esztergomi Fürdő szállóban vett ki szobát. Sok időt töltöttek együtt Babitsék kertjében és a Fürdő szálló strandján, tanúsítják ezt a Babits-ikonográfiában található fényképek.

Rédeyék aláírása megtalálható a kis esztergomi ház falán is a többi író- és művészbáráté között. Tanúsítja a szoros kapcsolatot a beteg Babits „beszélgetőfüzetei”-ben megtalálható sok beszélgetés is.

Tivadar halála után anyám a nevenapjára vastag levelet kapott Szász Béláné Hoffmann Heddától, Hoffmann Edith és Mária nővérétől. A levélben kedves sorok kíséretében egy kis Pliaphon lemez volt. Rajta a felirat: Rédey Tivadar: „Percszonett”. A lemezen Rédey Tivadar mondta el saját költeményét. A vers alkalmi költemény, kis költői remeklés: ezeken a kis amatőr felvételben készült lemezeken csak nagyon rövid idejű felvételek fértek el: a vers elmondása valóban csak egy percig tart, a témája is ez, az elröppenő perc.

PERC-SZONETT

(Egyperces hanglemezre)

Török Sophienak

*Egy perc enyém: míg a lemez korongja
suhanva száll a rezgő tű alatt, –
egy perc a vers, a rím egy pillanat,
és nincs idő, nincs tér, mely visszazsongja.
Egy perc enyém, mit olykor szívszorongva
lesünk, de jó és némán elszalad,
egy perc: amíg a szárnyas gondolat
nagy messzi útra szárnyait kibontja.
Egy perc enyém, míg útját futva rója
az életem riadt percmutatója.
Kérdezzelek? Hiába. Nem felelsz.
Egy perc enyém, elég bánatra bőven:
mert elenyész a végtelen időben,
ha a korong megáll s lejárt a perc.*

Az Élet és Irodalomban harminc évvel később (Babits születésének 100. évfordulóján) cikk jelenik meg arról, hogy Török Sophie lemezhangyatkájából ismeretlen Babits-vers került elő. Én örömmel fedeztem fel, hogy nálam a Török Sophie felvételének kópiája van. Az Élet és Irodalom és a Magyar Nemzet még több rövid cikket közölt a kérdésről, vitáztak arról, hogy a vers valóban Babitsé-e. Kötelességemnek éreztem, hogy amit tudok, közöljem a sajtóval, azután az Uri utcába, az MTA intézetébe kaptam meghívót, ahol Rédey Tivadar Perc-szonettjét szakemberekkel hallgattuk végig. Ezzel sikerült hozzájárulnom a kérdés tisztázásához. (Sajnálatos módon ezzel nem sikerült a problémát végérvényesen lezárni. 2000. november 27-én a Kossuth Rádióban „A Rádió hangarchívumából” c. műsor keretében a Perc-szonett ismét Babits-versként hangzott el, s a Magyar Rádió által kiadott, Babits-verseket tartalmazó CD-re is felkerült. 2000. december 15-én Bán Magdának, a Magyar Rádió irodalmi szerkesztőjének levelet írtam, s ebben megadtam a vers szerzőségének és megjelenésének hiteles adatait.)

dr. Györgyi Gézáne Zámor Magda

Elhunyt Vályi Gábor, az Országgyűlési Könyvtár nyugalmazott főigazgatója

Egy évvel cselőtt ünnepeltük őt 80. születésnapján. A 3K ebből az alkalomból közölte vele készített interjúmat „Egy könyvtárosi pálya hosszú évei” címmel. Akkor terveiről kérdeztem és így válaszolt: „... nem ildomos, ha az ember 80 éves korában terveiről beszél. Unokáim és kortársaik, akiknek nemcsak a Horthy-Magyarország, a második világháború, de 1956 is történelem már, megpróbálok leírni emlékeimct. Az '50-es éveknél tartok, s ha az ég is úgy akarja, talán sikerül eljutnom az ezredfordulóig.” Mintha az égiek másképp akarták volna. Betegsége, kórházi kezelései és 2003. január 8-án bekövetkezett halála megakadályozták abban, hogy utolsó művét még megalkossa.

Amit viszont egész életében alkotott, az – bárhonnan nézzük is – maradandó.

Szombathelyen született 1922. február 18-án, és ugyanott érettségizett 1940-ben. 1946-tól 1955-ig a Külügyminisztérium sajtóosztályának munkatársa, majd osztályvezetője. Az 1950-es évek első felében sikeres német, angol, orosz felsőfokú és francia középfokú nyelvvizsgát tett. 1955-től 1962-ig a Corvina Kiadó irodalmi vezetője, s közben 1960-ban az ELTE Bölcsészkar esti tagozatán szerzett egyetemi végzettséget. 1962 és 1971 között a Kulturális Kapcsolatok Intézetének osztályvezetője, majd főosztályvezetője. 1971. július 1-jétől fél évig az Országgyűlési Könyvtár igazgatóhelyettese, 1972-től 1983-ig igazgatója, az utolsó évben főigazgatója.

12 évnyi könyvtárvezetői időszakában az Országgyűlési Könyvtár jelentős fejlődésen ment át. Ennek érzékeltetésére néhány tény felsorolása is elegendő. Vezetése alatt valósult meg a '70-es és '80-as években:

- a könyvtár költségvetési és létszámhelyzetének kiugró fejlesztése, az elavult helyiségek, berendezések felújítása, bővítése, erőteljes gépesítés a könyvtári munka valamennyi területén;
- új szervezeti egységek (információs és dokumentációs osztály, gazdasági osztály, jogi dokumentációs csoport, különgyűjteményi osztály) megszervezése, a könyvtár ügyrendjének és különböző szabályzatainak szakmai alapokon történő megújítása;
- új szolgáltatások bevezetése (világpolitikai információk feldolgozása 1973-tól, a könyvtár politikai és jogi információs szakközponti szerepkörének és funkcióinak lehetséges kialakítása 1975-től, a Magyar állam- és jogtudományi bibliográfia kiadása 1980-tól, az első személyi számítógép beindítása 1982-ben, már nyugdíjasként a PRESSDOK sajtófigyelő adatbázis megszületésének fáradságtalan elősegítése 1988-ban stb.);

- a különgyűjtemények következtetes fejlesztése, feltárásuk kezdeményezése (pl. a teljes ENSZ-letét megszerzése 1975-től, a külföldi különgyűjtemények dokumentációinak beépítése az információs szolgáltatásokba);
- a raktári, olvasói és dolgozói férőhelyek belső erőből történő hatékony fejlesztése, a munkatársak jelentős fiatalítása, oktatásának, képzésének erőteljes ösztönzése és támogatása;
- számos könyvtári kiadvány (pl. komoly nemzetközi kérdéseket feldolgozó analitikus és szintetikus kiadványok, bibliografikus és ENSZ-dokumentumokat feltáró kiadványok, különböző lelőhely-jegyzékek) megjelentetése, a könyvtártörténeti kutatások megindítása.

Összegezve megállapíthatjuk: *Vályi Gábor* vezetői működése idején az Országgyűlési Könyvtár – az intézmény szervezeti–személyi, technikai és szakmai területein – elismerésre méltó, eredményes tevékenységet végzett, ugyanakkor kimagasló sikereket ért el az információk modern, naprakész feldolgozásában és szolgáltatásaiban egyaránt. Könyvtárvezetőként tehát hosszú évtizedekre jó alapot teremtett az intézmény további fejlődéséhez. És amit külön hangsúlyozni kell: *az ország egyik kiemelkedő és meghatározó közgyűjteményének korszerűsítése demokratikus vezetési stílussal, lelkesítő példamutatással, alkotó szellemben és jó munkahelyi légkörben ment végbe.*

Az Országgyűlési Könyvtár vezetői székében (ahol napi 11 órát dolgozott) kifejtett tevékenysége mellett munkabírása, áttekintő képessége, szervezőkészsége, tenni akarása arra készítette, hogy a könyvtárügy szélesebb hazai és nemzetközi területein is szerepet vállaljon.

Aktívan részt vett a nemzetközi könyvtári szervezetek munkájában, s ebben igen gazdag nyelvtudását is kamatoztatta: 1972-ben az IFLA parlamenti könyvtári szekciója állandó bizottsága tagjává választotta, 1973-tól pedig a FID-ben képviselte a magyar könyvtárügyet. 1975-ben ő érte el, hogy a Parlamenti Könyvtár mint az ország jogi szakkönyvtára a Jogi Könyvtárak Nemzetközi Szövetségének (IALL) tagja legyen, és 1977-ben a könyvtár szervezésében sikeres IALL-konferenciát rendezzenek Budapesten.

Vályi Gábor kiemelkedő személyisége volt a hazai könyvtári szervezeteknek is: 1977-től – oroszlánrészt vállalva annak megalapításában – az MKE társadalomtudományi szekciójának első elnöke lett. 1979-től az Országos Könyvtári Tanács elnöke (ezt a funkciót még főigazgatói nyugdíjba vonulása után is, 1989-ig betöltötte), mert – szavait idézve – „úgy éreztem, hogy tehetek valamit... az egész könyvtárügy érdekében”. És egy másik ideillő mondata: „Saját ügyemnek és soha nem nyűgnek éreztem, örömmel, szívesen csináltam.” Ezért vállalta el a Soros Alapítvány kuratóriumának első könyvtáros tagságával járó teendőket is, amelyek révén a magyar könyvtárak számottevő segítséget, számítógépeket, gyorsmásoló berendezéseket, drága külföldi könyveket és folyóiratokat kaptak.

A tudományos kutatásnak és a könyvtárügy népszerűsítésének feladatából is kivette részét: írásait az 1970-es és 80-as években többek között a Könyvtáros, a Könyvtári Figyelő, majd a Könyvtári Levelező/lap című szakfolyóiratokban publikálta, egyidejűleg szerkesztőbizottsági tagja volt a Könyvtári Figyelő, a Külpolitika és a New Hungarian Quarterly c. folyóiratoknak.

Nyugdíjas korában sem tudott elszakadni a könyvtárártól. 1983 augusztusától 1991-ig az Országgyűlési Könyvtár, majd közel 10 évig az OSZK nyugdíjas tanácsadójaként dolgozott.

Az eddigiekből is látható, hogy életének utolsó három évtizedét a könyvtárügy szolgálatában töltötte el, pedig nem volt könyvtárosi végzettsége. 1960-ban művészettörténeti és muzeológus szakon szerzett diplomát, a kulturális területen szerzett több évtizedes tapasztalatával, kimagasló úgyszeretetével, küzdeni tudással, elhivatottsággal és áldozatvállalással mégis ízig-vérig könyvtárossá vált annak bizonyítékaként, hogy könyvtárosi diploma nélkül is lehet valaki nagyszerű könyvtáros. Vályi Gábor, akinek szívügye volt a könyvtár, igazi könyvtáros lett: azzá tette szüntelen érdeklődése, fáradhatatlanul szerzett és folyamatosan frissített könyvtárügyi szakismerete, mentalitása, lelkesedése, kreativitása, az értelmes és minőségi újításra való kitartó törekvése. Ezek után egyértelműen állíthatjuk: nem véletlenül kapta meg értékes szakmai kitüntetésként a *Szabó Ervin-díjat* és a *Munka Érdemrend arany fokozatát*.

Könyvszeretete („a könyvek között a Britannica az első szerelmek közé tartozik”) és alkotási vágya vezetett oda, hogy az 1990-es években nyugdíjas könyvtári állásán kívül más érdemi tevékenységbe mélyedjen. Egy fontos szellemi vállalkozás, a *Britannica Hungarica* lexikonsorozat szerkesztésének és kiadásának részese lett. Gyenge látása ellenére rengeteg szemmunkát végzett: szócikkeket írt, fordított és lektorált. A munka dandárja idején, 75. születésnapján érdeklődésemre a következőket mondta: „Szeretném megérni a Britannica-sorozat végét. Még 9 kötet van hátra, s évente 3 kötet jelenik meg.” Ekkor az égiek még kegyesek voltak hozzá, a mű elkészült, s a sorozat már két éve a könyvtárak polcain áll.

Egy éve, 2002. február 15-én, az Országgyűlési Könyvtár bensőséges, kis házi ünnepséget rendezett 80. születésnapja tiszteletére, amelyen a könyvtár vezetői, jelenlegi és nyugdíjas munkatársai, volt dolgozói köszöntötték. Vályi Gábor meghatódva mondott köszönetet, és visszaemlékezett a 20-30 évvel ezelőtti időszak szakmai eseményeire, az akkori munkatársakkal kapcsolatos személyes élményekre. Szellemileg frissen, jókedvvel, a tőle megszokott szerénységgel, a könyvtári légkörhöz illő csendes stílusban. A meghitt beszélgetések sokáig folytatódtak, egészségi állapotát és jövőjét illetően valamennyien optimisták voltunk.

És most elment. Éppolyan szerényen és csendesen, ahogy élt. Amikor megtudta, hogy már csak kevés ideje van, több korábbi munkatársát felhívta, megrázó természetességgel búcsúzott régi könyvtárától. Gyógyíthatatlan betegsége két hét múlva tett pontot egy gazdag életpályára. Szülővárosában, Szombathelyen – kívánsága szerint csendesen – temették el. A könyvtári szakma és második otthona, az Országgyűlési Könyvtár – 133 éves történetének egyik legjobb vezetőjeként – még sokáig fog emlékezni rá.

Jónás Károly

Az Országos Idegennyelvű Könyvtár évkönyve

A 3K annak idején (2001. 11. szám) megpendítette a nagy témát, szólt a megújult Országos Idegennyelvű Könyvtárról, arról, hogy mi és hogyan alakult ott, hogyan szólt közbe a sors egy tragikus falomlás erejéig a tervekbe és a megvalósulásokba, majd arról is, hogy miként gyűrte le az emberi erő és akarat, a könyvtár vezetőinek és munkatársainak lendülete ezt az utolsó és legnagyobb akadályt is. Akkor ígéretet tettünk arra, hogy a megújult könyvtárról a munkatársak részletes expozéi közlésével fogunk – kisebb sorozat keretében – beszámolni. A beszámoló sorozat elmaradt, a munkatársak azonban számot adtak – írásban – mindenről, amiről számot kellett és lehetett adni. E beszámolók gyűjteménye most nyomtatásban is megjelent, mint az Országos Idegennyelvű Könyvtár évkönyve.

Az évkönyv sajátos, igen sokarcú műforma. Elsősorban természetesen az adott intézmény egy évi munkabeszámolója, annak pertraktálása, mi is történt az adott évben az intézményben, hogyan alakultak ott a „dolgok”, mit végeztek el a munkatársak és az egyes részlegek, mennyire sikerült tartani a terveket, mennyire szóltak bele és miként külső dolgok az intézmény életébe stb. Ezen túlmenően az évkönyv általában olyan tudományos vagy szakmai közleményeket is szokott tartalmazni, amelyek nem annyira az intézményről szólnak, mint inkább azt reprezentálják, hogy a munkatársak mit és milyen eredménnyel kutattak, hogyan és merre bővítették – személyes munkálkodásukkal – az intézményi profilt, miben és hogyan hoztak – szakmai és tudományos – hírt, nevet és rangot az intézménynek. Nos, az Országos Idegennyelvű Könyvtár most megjelent évkönyve nem ilyen. Sokkal inkább tekinthető, tekintendő monográfiának. Az intézmény, az OIK teljes körű, minden részletre alaposan kitérő, minden belső és külső problémát feltáró, feldolgozó, pertraktáló szakmai leírása ez az évkönyv a könyvtárnak, és mint ilyen, páratlan a maga nemében. Leíró monográfia egy könyvtárról – ez ritkaság, mint a fehér holló. Évkönyvként kiváltképp. Dehát nem valamiféle szeszély okán alakult ilyenné. Az ügy, a dolog természete hozta ezt magával, szükségszerűen. Hisz az OIK helyzete – minden környülállástól (falbomlás stb.) eltekintve is – fölöttébb sajátos. Egyedi-egyszeri képződmény a hazai könyvtári világban, egyedi-egyszeri, csak rá jellemző produkciókkal (és külsőnnel is, ez utóbbi kapcsán lásd egy nagy olvasó éppen nem henye dicsérő szavait a könyvtárról a 3K idei januári számában!). Ennek a helyzetnek, és a belőle fakadó előnyöknek, a könyvtár sajátosságainak alapos és mély feltárása valóban megért egy misét, azaz egy renghagyó évkönyvet.

A szép kiállítású kötet (szép könyvtárról persze könnyű szép és vonzó fotókkal előállni, igaz vannak köztük rettenetesek is, lásd falbomlás!) annak rendje és módja szerint bemutatja a könyvtár épületét, belsőépítészeti sajátosságait, az épületegyüttes tartószervezetét, számítógépes állomásait, gyűjteményeit és gyűjtési szempontrendszerét, az egyes állományokat és állományrészeket, a nemzetiségi szol-

gálatások és gyűjtemények gazdag és gazdagon tagolt szerkezetét, az olvasók kérdőíves felmérés alapján regisztrált és kiértékelt vélekedéseit, véleményeit a könyvtárról, az olvasószolgálat sajátosságait, a szakinformációs adatbázisokat, a könyvtár kiadványait és kiadványozási stratégiáit, válogatott jegyzékben közreadja a könyvtárról megjelent sajtóközlemények és híradások leírásait, valamint közli a könyvtár főállású munkatársainak nevét és beosztását. Úgy tűnik, nem maradt ki semmi. Ám nem pusztán egyszerű regisztrációról, csupasz tények sorjáztatásáról van szó. Az egyes témák és területek bemutatásai egyúttal mélyen-szántó szakmai elemzések is, méghozzá lehető komplexitással. Egyszerre tartalmazza azt, hogy mi van, és azt, hogy miért van így és nem másképpen. Azt, hogy miből alakult mindez, mi volt az alaphelyzet, a kiinduló állapot, miért így alakult (és itt igen fontos distinkciók sorjáznak szinte minden egyes tanulmányban, igen gondos mérlegelések alapján mutatják be a szerzők, hogy milyen célok által kondicionáltatott a cselekvések iránya és jellege, milyen követelmények vettek figyelembe, milyen okok hálózata jött mintegy mozgásba, milyen akadályok és miként hárítottak el stb.), és végül, hogy mi is igazándiból az, ami létrejött, sőt azt is, hogy ez a mai állapot milyen irányú és jellegű fejlődést, fejlesztést, irányultságot hordoz magában, illetve tesz lehetővé, kötelezővé.

Mintaszerű szakmai munka ez az évkönyv, jó lenne, igen jó lenne, ha más könyvtárakról is rendelkezésre állanának ilyen pontos és sokoldalú, ilyen alapos és perspektívikus, ilyen valóban komplex munkák. Reménykedjünk, hogy a minden jel szerint hatalmasan be- és megindult könyvtártörténeti opuszok mellett monografikus feldolgozások is készülnek majd. Ha kell, hát az évkönyv álcáiban. (VK)

Mesegyűjtemények analitikus bibliográfiája 1945–1995

A mese, és ebből a szempontból teljesen közömbös, hogy folklórmeséről, művészi meséről, didaktikus vagy posztmodern meséről van szó, kétségkívül az egyik legbonyolultabb és az egyik legegyszerűbb irodalmi műfaj. Bonyolult nemcsak poétikáját, műfaji sajátosságait illetően (erről *Propp*, *Meletyinszkij*, *Lüthi* vagy éppen *Voigt Vilmos* olvasói tudnak igen sokat), nemcsak eredetét, származtatását, elágazásait, „családfáit” illetően, de befogadáesztétikáját tekintve is (lásd *Boldizsár Ildikó* nemzetközi vonatkozásban is számottevő hozzájárulását a problematikához!), de azért is, mert nem tudható, nem tudatik, kik és miért és hogyan, milyen célból és milyen elvárásokkal közelednek hozzá. Mert bármily egyszerű, elemien (azaz elementárisan) egyszerű is a mese, „felhasználási módjai” a legszélesebb skálán helyezkednek el, a legnagyobb szórást mutatják. Meséhez nyúl, mesét követel, mesével alszik el az olvasni még nem tudó kisgyerek, mesét olvas a vájtfüllű esztéta és a félalnfabéta börtöntöltelék (lásd a börtönkönyvtárak sokszorosán visszaigazolt tapasztalatait!), a pihenésre, kikapcsolódásra vágyó értelmiségi és az olvasáshoz nehezen időt találó háziasszony, a szakmai felkészülését végző pe-

dagógus és... ki mindenki még. A dolog azonban nem tűnik nehéznek vagy kivált megoldhatatlannak. Mesekönyveknek bőviben vagyunk, a könyvkiadás legszűkebb esztendeiben is szép számmal jelentek meg frissen keletkezett és a régműltből újra és újra kiadott mesekönyvek, mesegyűjtemények. Ám épp ez utóbbiakkal van a baj. A kiadók – természetesen – mindig az épp kiadandó kötetet foglalkoznak. Hogy abba mi kerüljön, hogy az mit tartalmazzon. Tündér- vagy állatmeséket, mű- vagy népmeséket, vidám vagy tanító meséket, egyes szerzők vagy egyes népek meséit vagy ilyen-olyan gazdagságú összeállításokat – a legkülönbözőbb szempontok alapján, figyelembevételével. Természetesen ki-ki ahhoz a kötethez, gyűjteményhez nyúl, amelyikhez kedve, lehetősége, hangulata vagy véletlen kínálta alkalma van. Eddig semmi probléma. Ám egy mesét, egy konkrét mesét megtalálni, fellelni, ha valamiért, bármiért szükségünk van rá, szinte lehetetlen, épp az elmondottak következtében. És – ezer egy ismert okból – itt legtöbbször a mese szerzőjének neve sem segít, hisz sokszor (talán a legtöbbször) nincs is neve a szerzőnek, vagy nem egy neve van (a Piroska és farkast hányan írták meg? Hány feldolgozása, variációja van – csak magyarul is – közkézen?). Márpedig egy-egy mesét – csak a címét tudva – hányan szeretnének újfent megtalálni, újfent elolvasni. Hányan keresnek (gyerekek, pedagógusok, szülők, vájtfülű értelmiségiek stb.) egy-egy konkrét mesét – hiába, nem lelvén azt a gyűjteményt, ki tudja milyen szempontok alapján összeállított kötetet, amelyben benne van, amelyben megtalálható. Magánbibliográfiája, az emlékezet „adatbázisára” épülő inventáriuma persze van kinek-kinek, ám ehhez, ezekhez túl sok reményt fűzni nem lehet. Most azonban – végre – van igazi adattár, van igazi inventárium, igazi segítség.

A tatabányai József Attila Megyei Könyvtár kiadásában, *Lehrreichné Dürgeő Brigitta* és néhány kollégája munkája révén megjelent két vaskos kötetben a *Mesegyűjtemények analitikus bibliográfiája 1945-1995* című elsőrendű tájékoztatói műszer. Szerkezete, felépítése a lehető legegyszerűbb: ábécérendben tartalmazza az egyes mesék lehető legegyszerűbb címfelvételét (csaknem harmincezer meséről van szó), ezt követően három mutató igazít el: megtalálható a műben a feldolgozott köteteknek, a bennük található mesék címeinek, valamint a szerzőknek a lajstroma, mutatói. De első helyen azokat szolgálja ki a kötet, akik egy konkrét mesét keresnek. Ők azonnal megtudják, milyen (szerzői vagy egyéb) gyűjteményben lelhetik fel az adott mesét, és valószínűleg másra már nincs is szükségük (illetve hát magára az adott kötetre lesz, de ez más kérdés). Amilyen egyszerű a szerkezet és a használat, annyira hatalmas munka fekszik a kiadványban. Bibliográfiát valaha is készítettek nem kell ezt elmagyarázni. Akik pedig „csak” használni kívánják, legyenek akár szakemberek (bibliográfusok, könyvtárosok), akár nem azok (ilyen szempontból a pedagógus sem szakember, a szülőkről és a gyerekekről nem is szólván), hálásak lesznek akkor is, ha nem tudják, milyen méretű és mennyiségű munka fekszik a két kötetben. Nem túlzás a szó, *minden meséhez forduló* (láttuk hányfélek lehetnek) *alapkönyvét alkotta meg* a tatabányai könyvtár kicsiny közössége, hála legyen nekik. Ami a használatát illeti, nem felmérések fogják visszaigazolni nélkülözhetlenségét, hanem ronggyá forgatott példányok sokasága. (VK)

